

ANALİZ

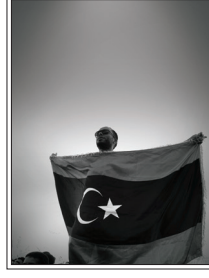
HAZİRAN 2014 SAYI: 99

17 ŞUBAT DEVRİMİ'NDEN
HAFTAR DARBE GİRİŞİMİNE
LIBYA SİYASETİ

EMRAH KEKİLLİ

17 ŞUBAT DEVRİMİ'NDEN
HAFTAR DARBE GİRİŞİMİNE
LIBYA SİYASETİ

EMRAH KEKİLLİ

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Tasarım ve Kapak: : M. Fuat Er
Uygulama : Ümare Yazar
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
TARİHİ ARKA PLAN	8
DEVİRİM SONRASI GELİŞMELER	10
DEVİRİM SONRASI OLUŞAN SİYASİ TABLO	18
KRİZ ALANLARI	24
LİBYA'DA EKONOMİK DURUM	27
ULUSLARARASI AKTÖRLER VE DEVİRİM	29
TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER	31
SONUÇ	33

YAZAR HAKKINDA

Emrah KEKİLLİ

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Halen Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini devam ettirmektedir. 2012'den itibaren Liibya'da yaşayan Kekilli, Anadolu Ajansı temsilciliği yapmış olup şu anda özel bir şirkette yönetici olarak çalışmaktadır.

ÖZET

“Arap Baharı” olarak nitelenen süreç bağlamında, Libya siyasal sisteminin derin bir sarsıntı geçirdiği ve yeni aktörlerin tarih sahnesine çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. Libya'nın devrik lideri Muammer Kaddafi sonrası dönemde uluslararası siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel tecrübeye sahip aktörler Libya'ya dönerek, sessiz ama çoğunluğu teşkil eden halk kitleleriyle bir araya gelmiş ve her alanda önemli hareketlenmelere öncülük etmeye başlamıştır.

Bu rapor, hızlı değişen gündemin yerel ve uluslararası basından yansıyan ayrıntılarına, birinci elden gerçekleştirilen röportajlara ve tanıklık edilen olay ve olgulara dayanarak ülkenin tarihsel, siyasi, ekonomik, kültürel ve uluslararası durumu hakkında genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

Raporda, devrim sonrasında ülke ve dünya kamuoyunu meşgul eden önemli gelişmeler ana hatlarıyla anlatılacak, bu olayların faileri olan siyasi, toplumsal, kültürel aktörler hakkında, olayların daha iyi anlaşılmasına imkân verecek bilgiler sunulacaktır. Yaşanan siyasi olayları ve aktörleri doğrudan etkileyen ve onlardan etkilenen siyasi, kültürel, ekonomik kriz alanlarına dikkat çekilecek, devrim sonrası ortaya çıkan güvenlik sorunları ve kimlik krizine değinilecektir. Bütün bu unsurlarla iç içe geçen uluslararası aktörlerin, ülkede kendi çıkarlarını koruma çabalarına işaret edilerek ve Türkiye'nin bu dengeler içindeki yerine göz atılacaktır.

Bu rapor, Libya'nın tarihsel, siyasi, ekonomik, kültürel ve uluslararası durumu hakkında genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

GİRİŞ

Libya’da “Arap Baharı” olarak nitelenen süreçte siyasal sisteminin derin bir sarsıntı geçirdiği ve yeni aktörlerin tarih sahnesine çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. Yeni oluşan siyasal arenada zemin kaygan; siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel aktörler oldukça fazla; gündem takip etmeyi zorlaştıracak kadar değişken ve uluslararası aktörlerin ilgisi ise ziyadesiyle yoğundur.

Libya’nın devrik lideri Muammer Kaddafi’nin “cemahiriye” olarak adlandırdığı sistem uluslararası standartlarda devlet kurumlarının oluşumuna müsaade etmemiş; siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda üretken ve etkin aktörlerin ortaya çıkışına mani olmuş; gündemi tekelleştirmiş ve uluslararası aktörlerin Libya’da etkin rol almasına müsaade etmemiştir. Bu durumda üretken ve etkin aktörlerin birçoğu ülke dışında muhalefet hareketleri başlatmış; ülkede kalan muhalifler yer altına çekilmiş; kabile örgütlenmesi ile sosyalleşen geniş halk kitleleri ise sessiz kalmayı tercih ederek durağan ama istikrarlı bir tavır takınmıştır.

Devrimden sonra uluslararası siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel tecrübeye sahip aktörler Libya’ya dönerek, sessiz ama çoğunluğu teşkil eden halk kitleleriyle bir araya gelmiş ve her

alanda önemli hareketlenmelere öncülük etmeye başlamıştır. Daha önce demokratik/liberal tecrübeden yoksun olan kitlelerin, hızlı değişim talebiyle harekete geçen aktörlerle birlikte oluşturduğu hareketlilik, tarihsel arka planın yokluğundan kaynaklanan nedenlerden, oldukça kaygan bir zeminde seyretmektedir. Bu duruma devrim sonrası Libya’da oldukça etkin bir biçimde varlığı hissedilen uluslararası aktörlerin kendi çıkarlarını koruma çabaları da eklenince, ülkede, sorunlar aynı olsa da, gündemin hızla değiştiği bir siyasal ortam meydana gelmiştir.

Bu analiz, hızlı değişen gündemin yerel ve uluslararası basından yansıyan ayrıntılarına, birinci elden gerçekleştirilen röportajlara ve tanıklık edilen olay ve olgulara dayanarak ülkenin tarihsel, siyasal, ekonomik, kültürel ve uluslararası durumu hakkında genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

Analizde, devrim sonrasında ülke ve dünya kamuoyunu meşgul eden önemli gelişmeler ana hatlarıyla anlatılacak; bu olayların faileri olan siyasal, toplumsal, kültürel aktörler hakkında, olayların daha iyi anlaşılmasına imkân verecek bilgiler sunulacaktır. Yaşanan siyasal olayları ve aktörleri doğrudan etkileyen ve onlardan etkilenen siyasal, kültürel, ekonomik kriz alanlarına dikkat çekilecek; devrim sonrası ortaya çıkan güvenlik sorunları ve kimlik krizine değinilecektir. Bütün bu unsurlarla iç içe geçen uluslararası aktörlerin, ülkede kendi çıkarlarını koruma çabalarına işaret edilerek ve Türkiye’nin bu dengeler içindeki yerine göz atılacaktır.

TARİHİ ARKA PLAN

Devrimci Komuta Konseyi’nin girişimi ile 1969’da yapılan darbe sonrasında Libya siyasal sahnesine çıkan ve ülkeyi 42 yıl boyunca yöneten Muammer Kaddafi, Libya’nın sahil şeridinde bir kent olan Sirt’de doğdu. Kaddafi, ailesinin maddi imkânsızlıklar nedeniyle Fizan bölgesine göçmesi sonucu, Sebhe’de eğitim hayatına de-

vam etti. Devrimci Komuta Konseyi'ndeki diğer isimlere nazaran toplumun en alt tabakasına mensup Kaddafi, daha otuzuna gelmeden ülkenin en önemli siyasi figürüne dönüşmüş, Devrimci Komuta Konseyi'nin diğer unsurlarını da tasfiye ettikten sonra, bir devlet teorisi geliştirmeyi başarmıştır. “Cemahiriye Sistemi” dediği, Arap milliyetçiliği, Sosyalizm ve İslam'ın özgün bir yorumundan müteşekkil bu sistemde kendisine “devrim lideri” rolü biçen Kaddafi, halkın siyasi partilere ihtiyaç duymadan kendi kendini yöneteceğini iddia etmiştir. Halkın yönetime iştirakini ülke sathına yayılmış Halk Kongreleri ile sağlamaya çalışan Kaddafi, bakanlar kurulunun yerine Halk Komitesi'ni ikame etmiş, bu komiteleri yöneten isimlere ise sekreterlik ünvanını uygun görmüştür.

Ancak süreç teoriden pratiğe geçerken neredeyse tamamen tersine dönmüş; Kaddafi öncelikle Devrimci Komuta Konseylerini sindirerek ya da üyelerini öldürerek tasfiye etmiş; yürütme erki olan Halk Komitesi'ne ise sadık adamlarını yerleştirerek ipleri tamamen eline almıştır. Örneğin, Halk Kongresi Genel Sekreteri ve Başbakan El-Bağdadi Ali El-Mahmudi, Ulusal Petrol Şirketi'nin başındaki Şükrü Ganim, eski istihbarat şefi ve yakın zamanda muhaliflerin safına geçen Dışişleri Bakanı Musa Kusa ve Savunma Bakanı Ebu Bekir Yunus Cabir gibi bürokratlar, Kaddafi'nin bürokrasideki hâkimiyetine hizmet etmişlerdir.

Libya'da bütün dizginleri ele alan Kaddafi, sonraki süreçte ülkedeki kurumları oğulları arasında paylaşmış ve kendisi ve oğullarının dışında kimsenin isminin kamuya mal olmasına izin vermemiştir. Kaddafi'nin en büyük oğlu London School of Economics'ten doktorasını alan Seyfülislam, Libya'nın Batı'ya dönük yüzü olarak takdim edilmiştir. Hamis Kaddafi milis güçlerini komuta ederken, Mutasım Milli Güvenlik Konseyi'ne başkanlık etmiş; Albay Saadi ve Üsteğmen Hanibal ise Libya ordusunda görev almışlardır. Özellikle Seyfülislam ve Hamis'in diğer kardeşlerinden daha fazla ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

42 yılın sonunda ülkenin tamamının kendisine ait olduğunu düşünmeye başlayan Muammer Kaddafi, Tunus'ta bir seyyar satıcının kendini yakması ile başlayan ve Devlet Başkanı Zeynelabidin bin Ali'nin devrilmesi ile sonuçlanan olaylara anlam verememiş, “ülkeyi mahvettiler. Zeynelabidin'den daha iyisini mi bulacaklar?”¹ sözleriyle şaşkınlığını ifade etmiştir. Daha sonra Libya'da isyancı muhalif gruplara, ağır hakaretler ederek uzun yıllar biriken bir dip dalgasının dışı vuru mu olan ve kendisinin ölümüyle sonuçlanacak sürecin sosyo-politik alt yapısını idrak etmekten ne kadar uzak olduğunu göstermiştir.

Kaddafi'ye karşı muhalefet, Tunus'ta başlayan ve “Arap Baharı” olarak nitelenen sürecin çok daha öncesinde de mevcuttu. Zira ülkede Ebu Selim Cezaevi'ndeki ve diğer hapisanelerdeki binlerce tutuklu ve yurt dışındaki on binlerce muhalif Libyalı, devrim öncesi muhalefet hakkında ipuçları vermektedir. Yer yer kendisini sokak gösterileriyle ifade eden muhalefet, çok ağır biçimde bastırılmıştı. Bütün bu muhalefet birikimi, bölgede yaşanan köklü siyasal hareketliliği de arkasına alarak 15 Şubat'ta Bingazi'de polis karakolu önünde bir insan hakları aktivistinin tutuklanmasını protesto amacıyla toplandığında, artık Kaddafi yönetiminin sonuna gelmişti. Gösteriler daha sonra Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere de sıçrayacak siyasi anlam kazanacaktı. Güvenlik güçleri 42 yıllık süreçte yaptığı gibi gösterilere şiddetle karşılık verince, halkın 17 Şubat 2011'de organize ettiği “Öfke Günü”, Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktası olacaktı.

17 Aralık 2010'da başlayan ve ülkenin tamamına yayılan gösterileri gerçekleştiren muhalif gruplar arasındaki koordinasyon eksikliği yavaş yavaş kendini göstermeye başlayınca, Kaddafi rejimini devirme ortak gayesi etrafında birleşen muhalefet, 27 Şubat'ta Geçici Ulusal Konsey'i

1. Muhammed Muhammed el-Mufti, *Zakiratun el-Nar: Yevmiyat Sevetü Febrayr el-Mecide*, (Dar el-Fircani, Tripoli: 2012), s. 9.

kurdu.² Sadece muhalefetin yoğunlaştığı ülkenin doğu kısmındaki şehirlerden değil, başkent Trablus'un da dâhil olduğu tüm şehirlerden 31 temsilcinin oluşturduğu Ulusal Konsey, bir yandan ülke içindeki muhalif grupları tek bir platform altında birleştirirken, diğer yandan da uluslararası kamuoyu ve kuruluşlarla muhalefeti temsilen ilişkiye geçti. 23 Mart'a gelindiğinde, Ulusal Konsey, Kaddafi dönemi bürokratlarından, fakat reformcu kimliğiyle tanınan Mahmut Cibril'e geçici bir hükümet kurma görevini verdi.

Bingazi'de başlayan gösteriler Libya'nın tamamına yayılmaya başladığında, Bingazi'nin yanı sıra Misrata, Zintan gibi öne çıkan şehirlerde hükümet güçleri ve göstericiler arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlamış; Kaddafi'nin bu süreçte hava kuvvetlerini de kullanarak müdahalesi uluslararası kamuoyunu acil önlem almaya sevk etmişti. 17 Mart'a gelindiğinde BM Güvenlik Konseyi, Libya kriziyle ilgili toplanırken, Kaddafi de Batı Bingazi sokaklarına ulaşmış durumdaydı.

BM'nin Libya'da ateşkes çağrısı ve çatışmaların durdurulması yönünde aldığı 1973 Sayılı Karar'ı³ müteakip Kaddafi muhaliflere yönelik operasyonlarını sürdürmeye devam edince, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere BM'den alınan ve güç kullanmaya yetki veren karar doğrultusunda 19 Mart'ta koalisyon ülkeleri Libya'ya operasyon için düğmeye bastı. Koalisyon güçlerinin havadan ve denizden desteği ile atağa geçen muhalifler, 20-28 Ağustos tarihlerinde devam eden çatışmalar neticesinde Trablus'u, 20 Ekim 2011'de ise Muammer Kaddafi'nin memleketi Sirte'yi ele geçirerek⁴ 42 yıllık "cemahiriye" sistemine son verdi.

Libya'da yaşanan devrimin belki de en akılda kalan görüntüsü, devrik lider Muammer Kaddafi'nin doğduğu kent olan Sirte'de, kendi yetiştirdiği genç neslin ağır muamelesi ile hayatını kay-

betliğini gösteren kayıtlar oldu. Kaddafi'ye karşı darbe girişiminde bulunan ve annesinin araya girmesiyle Kaddafi'nin affettiği oğlu Mustasım, babasıyla birlikte öleceğine dair verdiği söz nedeniyle diğer kardeşleri gibi babasını yalnız bırakmamış ve babası ile birlikte Sirte'de ölmüştür. Sadi Kaddafi Çad'a, kızı Aişe Cezayir'e kaçmış, Seyfülislam Kaddafi ise çölde ele geçirilmişti. Halen Zintan kentinde devrimcilerin eline tutuklu bulunmaktadır. Kaddafi'nin küçük oğlu Hamis'in durumu bilinmemektedir. Bazıları öldüğünü, bazıları yurt dışına kaçtığını, bazıları ise halen Libya'da bulunup karşı devrim için hazırlık içinde olduğunu iddia etmektedir.

DEVİRİM SONRASI GELİŞMELER

Albay Muammer Kaddafi'nin düşüşü sonrası, Kaddafi döneminde adalet bakanı olan ve devrim sürecinde muhaliflerin safına geçen Mustafa Abdulcelil başkanlığında ülkedeki bütün şehirlerden gelen temsilcilerden müteşekkil Libya Ulusal Geçiş Konseyi ülkeyi yönetmeye başladı. Ulusal Geçiş Konseyi tarafından hazırlanan ve 10 Ağustos 2011 tarihinde kamuoyuna açıklanan geçici anayasa, halen ülkenin geçerli anayasasıdır. Geçiş Konseyi, yürütme yetkisini önce Mahmud Cibril başkanlığında kurulan geçici hükümete verdi. 23 Ekim 2011'de Cibril hükümeti feshedildi ve 31 Ekim'de Abdurrahim El-Kib başkanlığında yeni kabine kuruldu.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) elektrik mühendisliği alanında eğitim alan ve uzun yıllar Alabama Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Abdurrahim el-Kib'in hükümeti, cemahiriye sisteminin ürettiği aksaklıklardan ülkeyi arındırarak uluslararası standartlarda yeni kurumların tesisi için çaba gösterdi. Halk Kongreleri şeklinde örgütlenen yürütme erkin-den uluslararası standartlarda bakanlık sistemine geçiş, Kaddafi döneminde oldukça etkisiz olan asker ve polis teşkilatının yeniden yapılandırıl-

2. "Teşkil el-Meclis el-Vatani el-İntikali fi Libya", *Aljazeera*, 4 Mart 2011.

3. "UN Resolution 1973 (2011)", <http://daccess-ods.un.org/TMP/2963113.48676682.html>

4. "Keyfe Kutila Kaddafi", *Aljazeera*, 20 Ekim 2011.

ması, devrim sürecinde yaralanan Libyalılar'ın yurt dışında tedavilerinin gerçekleştirilmesi, devrimi gerçekleştiren silahlı grupların devlet şemsiyesi altına alınması, el-Kib hükümetinin ilgilendiği temel meseleler olarak zikredilebilir. Ancak el-Kib hükümetinin ifa ettiği en önemli görevin, ülkeyi seçimlere hazırlamak, Nuri el-Abbar başkanlığında oluşturulan Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığınca gerçekleştirilen seçimler sonrasında görevi yeni parlamentonun tayin ettiği hükümete teslim etmek olduğunu söyleyebiliriz.

Milli Genel Kongre Seçimleri

Ulusal Geçiş Konseyi'nin yerini bırakacağı Milli Genel Kongre seçimleri, 19 Haziran 2012'de yapılacakken teknik aksaklıklardan kaynaklanan nedenlerden dolayı 7 Temmuz'da gerçekleşti.⁵ Seçimlerde 200 kişi olarak belirlenen Genel Kongre'deki sandalye sayısı, 80'i parti listelerinden, 120'si bağımsız adaylardan olmak üzere Libya'nın bütün kentlerinden seçilen adaylar için ayrılmıştı.

Fizan, Berka ve Trablus olmak üzere üç ana bölgeye ayrılan Libya'da, koltuk sayısının bu bölgeler için eşit olarak dağıtılması yönünde tartışmalar yaşansa da, Yüksek Seçim Kurulu şehirlerdeki nüfusa göre sandalye sayısını belirledi. Daha önce demokrasi tecrübesi yaşamamış olan Libya'da, ulusal ve yerel çapta 374 parti ve 2,639 bağımsız aday yarıştı. Bu kadar çok parti kurulmasının nedeni, herhangi bir partinin seçimlere girmesi için sadece bir seçim bölgesinde örgütlenmesinin yeterli olması olarak gösterilebilir (örneğin; Trablus 4 seçim bölgesine ayrılmıştı).

Seçim sonrası oluşan siyasi tablo, parti listelerinden Genel Kongre'ye girenlerin yanında bağımsız adayların birçoğunun da parti aidiyeti olduğunu ve parti aidiyeti olan adayların mensubu bulunduğu partinin grubu ile birlikte hareket ettiğini gösterdi. Genel siyasi tabloda, liberal eğilimleri ile ön plana çıkan Mahmud Cibril başkanlığındaki Ulusal Güçler İttifakı ile Müslüman

Kardeşler'e yakınlığı ile bilinen Adalet ve İnşaat Partisi'nin ön plana çıktığını ve gerek Cumhurbaşkanı seçiminde gerek ise hükümetin tayininde etkili olduklarını görebiliriz.

Seçimlerin ardından çalışmalarına başlayan Genel Kongre, ilk olarak kendisine bir başkan seçmek için harekete geçti ve Cumhurbaşkanlığı statüsünde olan Milli Genel Kongre Başkanlığına, parlamentodaki bütün grupların ittifakı ile Kaddafi karşıtı muhalefetin sembol isimlerinden Muhammed Yusuf El-Mugaryef seçildi.⁶

Seçim sonrası oluşan siyasi tablo, parti listelerinden Genel Kongre'ye girenlerin yanında bağımsız adayların birçoğunun da parti aidiyeti olduğunu ve parti aidiyeti olan adayların mensubu bulunduğu partinin grubu ile birlikte hareket ettiğini gösterdi.

Muhammed Mugaryef, 1981 yılında "Libya'nın Kurtuluşu için Ulusal Cephe"nin kurucusu idi ve Libya Müslüman Kardeşleri'nin kurucuları da dâhil olmak üzere neredeyse Libya'daki bütün muhalefetin tamamı bu organizasyonun içinde bulunmuştu. Bu nedenle Genel Kongre'deki tarafların Mugaryef üzerinde anlaşmaları zor olmadı. Ancak aşağıda genel olarak anlatılacak olan "Siyasetten Men Kanunu" neticesinde el-Mugaryef, 28 Mayıs 2013 tarihinde görevinden istifa etti ve 24 Haziran 2013 tarihinde Amazig de denilen Libya Berberisi kökenli Nuri Ebu Suheyman göreve getirildi.

Hükümetin Tayin Edilmesi

Ancak hükümetin tayini o kadar da kolay olmadı. İlk turda el-Kib hükümetinin Başbakan Yardımcı

5. "Libya'da Halk Sandığa Gitti", AA, 7 Temmuz 2012.

6. "Libya National Congress Named Magariaf İnterim President", Bloomberg, 10 Ağustos 2012.

cısı olan ve İslami hareketlere yakınlığı ile bilinen Mustafa Ebu Şagur ile liberal kanadın lideri Mahmud Cibril, diğer adayları geride bırakarak ikinci tur seçimlerine kaldı. İkinci tur seçimlerinde liberal kanadın bütün gayretine rağmen, Müslüman Kardeşler'in, diğer İslami grupların ve bağımsızların desteklediği Mustafa Abu Şagur, 96'ya 94 oyla hükümeti kurmakla görevlendirildi.

İslami eğilimli siyasi grupların zaferi olarak görünen bu durum fazla uzun sürmedi ve Mustafa Ebu Şagur'un sunduğu hükümet, güvenoyu alamayarak istifa etmek zorunda kaldı. Mustafa Ebu Şagur'un güvenoyu alamama nedenleri arasında en ön plana çıkanın, bakanlıkların dağılımında kendisi destekleyen siyasi grupları ikna edecek bir tablo ortaya koyamaması zikredilmektedir. Öyle ki, kendisine en büyük desteği veren Müslüman Kardeşler'in de bakanlıkların dağılımından rahatsız olduğu ifade edilmiştir.

Libya kamuoyunda Maitik'in Adalet ve İnşaat Partisi'nin desteği ile göreve geldiği, seçimin tartışmalı olduğu ve sürecin Adalet ve İnşaat partisine ülkeyi teslim edeceği iddia ediliyordu.

Mustafa Abu Şagur hükümetinin güvenoyu alamamasının ardından, yeni adaylar arasından Ali Zeydan, ikinci turda Müslüman Kardeşlerin desteklediği Muhammed Harari karşısında, 85'e karşı 93 oy alarak, hükümeti kurmakla görevlendirildi. Zeydan'ın sunduğu hükümet, Genel Kongre'den 14 Kasım'da güvenoyu alarak göreve başladı.⁷ Zeydan Hükümeti'nde Başbakan Yardımcılığı, Petrol Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Spor Bakanlığı, Enerji Bakanlığı ve İskân Bakanlığı Müslüman Kardeşler'e, diğer bakanlıklardan

7. "Profile Ali Zeydan", *Aljazeera*, 10 Ocak 2013.

bir kısmı liberal kanada bir kısmı ise teknokrat isimlere tevdi edilmiş idi. Ancak süreç içerisinde Ali Zeydan ve Müslüman Kardeşler'den olmayan bakanlar ayrı bir blok oluştururken, bu durum Müslüman Kardeşler'i önce hükümetten çekilmeye, ardından ise Genel Kongre'de Zeydan'ı düşürmek için muhalefet oluşturmaya itecekti.

Yerel ve uluslararası aktörlerin liberal eğilimli olarak nitelediği Ali Zeydan, uzun yıllar İsviçre'nin Başkenti Cenevre'de Kaddafi muhalifi olarak insan hakları savunuculuğu yapmış, devrim sırasında Ulusal Geçiş Konseyi'nin Avrupa temsilciliğini üstlenmişti. Ülkenin yeni Cumhurbaşkanı Muhammed el-Mugaryef ile Libya'nın Hindistan Büyükelçisinde mesai arkadaşlığı yapmış olan Ali Zeydan, liberal kanadın lideri Mahmud Cibril ile Ulusal Geçiş Konseyi'nde aynı birimde görev yaptı. Ali Zeydan'ın başbakanlık görevinde bulunduğu 14 Kasım 2012'den görevden el çektiği 11 Mart 2014'e kadar ülkede güvenlik, ekonomi ve siyasal istikrarsızlık gibi konularında çözüme yönelik önemli adımlar atıldığını söylemek mümkün değildir.

Genel Kongre'nin, Zeydan hükümetinden güvenoyunu çekmesini müteakip Zeydan'ın kabinesinde Savunma Bakanı olan Abdullah Sini, 'geçici başbakan' olarak tayin edildi ve yeni başbakan arayışlarına girildi.⁸ 5 Mayıs 2014 günü tartışmalı bir biçimde Ahmed Maitik, yeni başbakan olarak seçildi⁹ ve kendisine hükümeti kurma görevi verildi. Libya kamuoyunda Maitik'in Adalet ve İnşaat Partisi'nin desteği ile göreve geldiği, seçimin tartışmalı olduğu ve sürecin Adalet ve İnşaat partisine ülkeyi teslim edeceği iddia ediliyordu.

Ayrıntılarını aşağıda anlatacağımız 16 Mayıs Haftar'ın operasyonu ile hem Genel Kongre hem de Başbakan Maitik hedef alınıyor ve Maitik'e verilen görevin geçersiz kılınarak Sini hükümetinin devam etmesi isteniyordu. Genel Kongre,

8. "Mutemer el-Vatani el-Amm Yuayyin el-Sini Reisen li-Humet el-Intikaliye el-Cedide", *El-Hurra*, 8 Nisan 2014.

9. "Libya Congress Confirms new PM Ahmed Maitig", *bbc*, 5 Mayıs 2014.

Haftar'ın çıkışını kendisine ve demokrasiye yönelik bir tehdit olarak algıladı ve Haftar'ın tehditlerine rağmen 25 Mayıs günü gerçekleştirdiği toplantıda Maitik hükümetine güvenoyu verdi.¹⁰

ABD Büyükelçisi'nin Öldürülmesi

Libya'nın, Ali Zeydan'ı başbakan olarak seçeceği süreçte ülkenin doğusunda bütün dünyanın ilgisini bir anda Libya'ya çeken çok önemli bir olay yaşandı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya Büyükelçisi J. Christopher Stevens, ABD'nin Bingazi Başkonsolosluğunu ziyaret ettiği sırada, konsolosluğu yapılan saldırı sonucu hayatını kaybetti. Stevens, ağır silahlı bir grubunun saldırısına uğramış ve olay mahallinden kaçmak istemişse de dumandan zehirlenmiş, Libyalı siviller kendisini bir hastaneye götürmüşse de kurtarılamamıştı.

Olayın arkasında kimlerin olduğu şu ana kadar tespit edilemedi. Bazıları, Bingazi'de karargâhı bulunan ve Kuzey Afrika'daki El-Kaide bağlantılı gruplardan olduğu iddia edilen Ensar el-Şeria isimli grubu suçlamış,¹¹ bazıları saldırının devrik lider Muammer Kaddafi yanlısı gruplar tarafından intikam amacıyla yaptığını iddia etmiş,¹² bazıları ise o dönemde yayınlanan İslam'a hakaret içerikli bir filme verilen tepkilerin şiddete dönüşmesi ile gerçekleştiğini iddia etmiştir.¹³

Stevens'in ölümü, Libya-ABD ilişkilerinde herhangi bir kırılmaya neden olmadı denilebilir. Zira ABD'li yetkililer Stevens'in ölümünden sorumlu tutabilecekleri herhangi bir resmi makamın olmadığını tamamen idrakinde idiler. Bu nedenle Libya'da oluşmaya başlayan siyasi irade ile Stevens'in ölümünün faillerinin bulunması için çalışma başlattı. Konuyla ilgili olarak ABD istihbaratı birçok rapor hazırlayarak ABD Kong-

resi'ne sundu. Gelinek nokta itibarıyla kamuoyuna yansıyan herhangi bir sonuç elde edilemedi.

Berka'da Federalizm Talepleri

Ülkenin batısındaki Trablus ve etrafındaki Misrata, Zintan, Zilitan, Zaviye, Gıryan gibi şehirler, Bingazi ve etrafındaki şehirlere nazaran daha sakin bir görünüm arz etmektedir. Son zamanlarda yaşanan çatışmaları bir kenara bırakacak olursak, Sebhe merkezli Fizan bölgesi de sakin bir görüntü vermektedir. Diğer yandan, Bingazi'de devrimden bu yana sular neredeyse hiç durulmadı. 28 Temmuz 2011'de Kaddafi rejiminden ayrılarak muhaliflerin safına geçen Abdulfettah Yunus'un suikast sonucu hayatını kaybetmesini¹⁴ müteakip, askeri ve sivil bürokratlara yönelik suikastlar hiç durmadı. Bu kaos durumunu daha da içinden çıkılmaz hale getiren başka bir unsur ise Berka (Bingazi'yi de içine alan ülkenin doğu bölgesi) bölgesinden yükselen "federalizm" sesleri ve bu talep etrafında birleşen silahlı unsurlarının ortaya çıkışıydı.

Devrim sonrası, ilk federalizm talebi 20 Temmuz 2011'de düzenlenen toplantıda dillendirildi, konunun takipçisi olması amacıyla teşkil edilen "Ulusal Federal Blok"un başkanlığına Ebubekir Mustafa Bura seçildi. 6 Mart 2012 tarihinde yetkisi kendinden menkul olarak ilan edilen "Berka Geçiş Konseyi"nin başına ise Libya'nın ilk kralı İdris'in akrabası olan Ahmed Sunusi geçirildi. Daha sonra adı "Libya Berka Konseyi" olarak değiştirilen Konsey'in temel iddiası, ülkenin batısında merkezi yönetimden bağımsız bir yönetim oluşturarak yeraltı ve yerüstü kaynaklarının bölge halkı tarafından kullanılmasını sağlamak idi. 6 Kasım 2013 tarihinde yürütme erki olarak "Berka Siyasi Ofisi"ni ilan eden federalizm yanlıları, İbrahim Cudran'ın silahlı güçlerine sırtını dayadı.

İbrahim Cudran'a bağlı silahlı birlikler Sidre, Res-Lanuf ve Zuveytuna gibi limanları ele

10. "Libya'da Maatik Hükümetü Güvenoyu Aldı" *AA*, 26 Mayıs 2014.

11. "Chris Stevens, US Ambassador to Libya, Killed in Benghazi Attack", *The Guardian*, 12 Eylül 2012.

12. "US Ambassador to Libya Killed in Attack on Benghazi Consulate", *The Telegraph*, 12 Eylül 2012.

13. "Terrorists killed U.S. ambassador to Libya: Panetta" *Reuters*, 27 Eylül 2012.

14. "Esrarengiz Suikast", *Akşam*, 29 Temmuz 2011.

geçirerek petrol üretimi ve ihracını engellemeye başladı. Kendisine bağlı yaklaşık 20 bin silahlı gücün olduğu tahmin edilen İbrahim Cudran'ın en önemli çıkışı, 2014 Mart ayı sonlarında Kuzey Kore bandralı MV Morning Glory adlı gemiye merkezi yönetimin izni olmadan 35 milyon dolar değerinde petrol yükleyerek uluslararası sulara çıkarması oldu. Yaşanan süreçte her ne kadar Trablus'taki merkezi hükümet Cudran'ı tehdit ederek böyle bir olaya kesinlikle müsaade etmeyeceğini belirtse de, Cudran'ın petrol yüklediği gemi uluslararası sulara çıktı. Uluslararası kamuoyunun neredeyse tamamı merkezi hükümetten yana tavır koyarken, ABD Deniz Kuvvetlerine bağlı birlikler MV Morning Glory adlı gemiyi Kıbrıs açıklarında yakalayıp içindeki mürettebatla birlikte Libyalı yetkililere teslim etti.¹⁵

Cudran ve federalizm yanlıları bu süreçte uluslararası tepkiyi gördükleri için limanlardaki ambargoyu kaldırdılar. birtakım şartlar öne sürdüler: petrolden elde edilen paraların kullanımında ortaya çıkan yolsuzlukların incelenmesi için bağımsız bir kurulun oluşturulması, petrol satışını kontrol edecek üç bölgeden üyelerden müteşekkil bir kurulun oluşturulması ve ambargonun kaldırıldığı limanlarda kendilerine bağlı milis birliklerine “koruma” olarak maaş ödenmesi. Ayrıca ilk koşullar yerine getirildikten sonra, ikinci aşama olarak, Kaddafi'nin Bingazi'den Trablus'a naklettiği Libya Merkez Bankası, Libya Ulusal Petrol Şirketi ve Libya Hava Yolları gibi kurumların tekrar Bingazi'ye taşınması talep edilmekteydi. Merkezi yönetim, bu taleplerin kabul edilip edilmediği net bir biçimde deklare edilmeden federalizm yanlılarıyla anlaştı. Geline nokta ise federalizm yanlıları kendileri limanları boşalttığı halde, merkezi hükümetin mezkûr hiçbir noktada adım atmadığını iddia ederek tekrar ambargo uygulayacaklarını dillendirmekteler.

15. “Libya Testeid li-Teslim Nakiletun el-Nift Morning Glory”, *Al-jazira*, 21 Mart 2014.

Siyasetten Men Kanunu

Devrim sonrası güvenlik sorunları ile boğuşan Libya'da, yukarıda dile getirdiğimiz mezkûr olaylarla aynı paralelde gelişen ve ülkede derin bir siyasi krize neden olan “Siyasetten Men Yasası” gündeme geldi. Bu yasa, sosyo-politik tabanda zuhur eden silahlı birliklerin müdahalesiyle de harmanlanınca derin bir güvenlik krizine neden oldu ve ülkede önemli bir kırılmayı beraberinde getirdi. Dışarıdan bakıldığında devrik lider Muammer Kaddafi döneminde önemli devlet kademelerinde yer alan bürokratların devrim sonrası süreçte on yıl siyasal ve bürokratik görevlerde yer almasını önlemeye matuf olarak Genel Kongre'ye getirilen bir kanun gibi görülen yasa, arka planda ülkedeki siyasal grupların bir hesaplaşması olarak yorumlanmaktadır.

Kanun, tasarı olarak ilk olarak dönemin Milli Genel Kongre Başkanı Muhammed el-Mugaryef'in partisi “Ulusal Cephe” tarafından, devrim öncesi on yılı kapsayacak şekilde, eski dönemde görev yapmış üst düzey devlet görevlilerinin yeni dönemde görev almasını engellemek için Genel Kongre'ye sunuldu. Ancak kanunun Ulusal Cephe'nin sunduğu şekilde geçmesi durumunda, başta liberal kanadın lideri Mahmud Cibril ve onun liderlik ettiği Ulusal Güçler İttifakı'ndan birçok ismin siyaseten uzaklaşması gerekecekti. Cibril ve arkadaşları, kanunun geri dönülmez bir biçimde kamuoyuna mal olması nedeniyle kanuna karşı çıkamadılar. Bu sebeple, kanunu ortaya atan Muhammed el-Mugaryef'i kapsayacak bir tasarı ortaya atarak, “devrik lider Muammer Kaddafi'nin göreve geldiği 9 Eylül 1969'dan, muhalifler tarafından öldürüldüğü 23 Ekim 2011'e kadar ülkede üst düzey görev üstlenen herkesin siyasetten men edilmesi” yönünde teklif verdiler.

Bu süreçte Müslüman Kardeşlere yakın Adalet ve İnşa Partisi'nin tutumu çok net olmasa da, Libya kamuoyunda kanunun bu partinin ürünü olduğu yönünde bir kanı vardı. Kanunun, Genel Kongre'de görüşmeleri uzun sürünce, ülkenin

çeşitli yerlerinden gelen ve kendilerini “Devrimciler” olarak niteleyen silahlı gruplar Trablus'taki Genel Kongre binasını ve beş bakanlığı ablukaya aldılar ve kanun tasarısı geçmeden kuşatmayı kaldırmayacaklarını deklare ettiler.

Kanun, bu yoğun kriz ve baskı ortamında 5 Mayıs 2013 tarihinde Genel Kongre'den geçti.¹⁶ Ancak tartışmalar burada bitmedi; çünkü bu kanun nedeniyle, ülkede yetişmiş bürokrat ve siyasetçilerin neredeyse tamamının tasfiye olacağı, zaten cılız olan devlet tecrübesinin bütünüyle ortadan kalkacağı yönünde uzun tartışmalar yaşandı. Kanunun ilk kurbanı Kaddafi karşıtı muhalefetin sembol ismi olarak bilinen ancak 1977-1980 yılları arasında Libya'nın Hindistan Büyükelçisi olarak görev yapan Muhammed el-Mugaryef oldu. El-Mugaryef, 28 Mayıs 2013'de görevinden istifa etti. O günlerde Ulusal Güçler İttifakı Lideri Mahmud Cibril'in de 2007-2011 yılları arasında Libya'da üst düzey görevlerde bulunması nedeniyle siyasi hayatının bittiği yönünde tartışmalar yaşandı. Ancak fiili bir görevi olmayan Mahmud Cibril, lideri olduğu koalisyonu yönetmeye devam etti. Bu kanunun uygulanması nedeniyle de görevden almalar yaşanmadı. Kanunun nasıl, ne şekilde ve ne zaman uygulanacağı halen merak konusu olmaya devam ediyor.

Libya Başbakanı'nın Kaçırılması

Libya'da, 10 Ekim 2013 günü bütün dünyayı şaşırtan, siyasi yorumcuların dünya kamuoyuna açıklamada zorlandığı bir olay yaşandı. Uluslararası haber ajansları, Başbakan Ali Zeydan'ın başkent Trablus'taki bir otelden silahlı gruplar tarafından kaçırıldığını duyurdu.¹⁷ Bir Başbakan, gündüz saatlerinde kendi ülkesinde, üstelik başkentte bulunan bir otelden kaçırılmıştı. İlginç olan ise olay sırasında herhangi bir çatışma yaşanmamıştı; en azından basına böyle

bir bilgi yansımamıştı. Dünya kamuoyu olayı anlamlandırmaya çalışırken akşam saatlerinde Başbakan Zeydan'ın serbest bırakıldığı haberi geldi. Olayı müteakip kamera karşına geçip basın açıklaması yapan Zeydan, olayın niteliği ve gerçekleştirenlerin kimliği üzerine kamuoyunu tatmin edecek bir açıklama yapmadı. İlginç bir şekilde, ilerleyen günlerde olayın faillerine dair herhangi bir cezai yaptırım uygulanmadı. Olayın üzeri örtülmek isteniyor gibiydi. Zira kim-seden konuya ilişkin açıklama gelmiyordu. Zeydan, ara ara çıkışlar yaparak, olayın arkasında Müslüman Kardeşler teşkilatının olduğunu ima eden açıklamalar yapsa da, kamuoyunu ikna edememiş olmasından dolayı açıklamalarının ciddi bir etkisi olmadı.

Ülkedeki asker ve polis sayısı, yekûn olarak herhangi bir silahlı gruptan oldukça fazladır. Özellikle bu gibi illegal ve ülke güvenliğini tehdit eden durumlarda, diğer silahlı gruplar, illegal faaliyette bulunan gruba karşı merkezi hükümeti desteklemektedir.

Üzerinden altı aydan fazla bir zaman geçmesine rağmen, olay halen muğlaklığını korumaktadır. Ancak Libya koşullarında, devlet kurumları ve yetkililerine yönelik bu türden saldırıların oldukça sık tekrarlandığı ve Milli Genel Kongre binasının olay yaşanmadan önce defaten basıldığı, hatta milletvekillerin tartaklandığı da bilinmektedir. Bazı durumlarda bakanlıkların günlerce kuşatıldığını ve çalışamaz hale geldiğini, mezkur olaydan sonra Milli Genel Kongre binasının yakıldığını ve milletvekillerinin oturumları halen bir otelde gerçekleştirdiklerini de not düşelim. Bu durumda her defasında sorulan soru, bu kurumları ve başbakanı korumakla görevli kişilerin bulunup bulunmadığı olmaktadır.

16. “Libya bans ex-Gaddafi officials From Office”, *Aljazeera*, 5 Mayıs 2013.

17. “İhtıraf Reis el-Vuzera el-Libi Ali Zeydan Ala Yed Musallahin”, *France24*, 10 Ekim 2013.

Gerçekte, ülkedeki asker ve polis sayısı, yekûn olarak herhangi bir silahlı gruptan oldukça fazladır. Özellikle bu gibi illegal ve ülke güvenliğini tehdit eden durumlarda, diğer silahlı gruplar, illegal faaliyette bulunan gruba karşı merkezi hükümeti desteklemektedir. Ancak, ülkedeki en önemli sorunun koordinasyon, irade yokluğu ve kurumsal aidiyetin oluşmaması olduğu söylenebilir. Bir diğer önemli sorun ise ülkede illegal faaliyetlerde bulunan silahlı gruplara yönelik herhangi bir hukuki yaptırım uygulanmamasının saldırgan tarafı cesaretlendirmesi, koruma konumunda olan tarafın ise cesaretini kırmasıdır.

Bir diğer önemli sorun ise ülkede illegal faaliyetlerde bulunan silahlı gruplara yönelik herhangi bir hukuki yaptırım uygulanmamasının saldırgan tarafı cesaretlendirmesi, koruma konumunda olan tarafın ise cesaretini kırmasıdır.

Anayasa ve “Altmışlar Meclisi”

Milli Genel Kongre'nin en önemli görevlerinden biri olan “anayasanın yazılması için altmış kişiden müteşekkil meclisin tayini” noktasında yaşanan sorunlar, yine ülkedeki en önemli kriz noktalarından birini oluşturdu. Zira, anayasayı yazacak olan “Altmışlar Meclisi”nin Kongre tarafından mı tayin edileceği, yoksa halk tarafından mı seçileceği konusu uzun tartışmalara neden oldu. Geçiş Konseyi tarafından geçici olarak ilan edilen anayasa metninde “Altmışlar Meclisi”nin belirlenmesine dair madde üzerinde yapılan tartışmalar, Meclis'in halk tarafından seçilmesi kararıyla neticelendi. Ancak bu kararın ardından altmış kişilik Meclis'in bölgelere göre dağılımın nasıl olacağı tartışma konusu oldu. Sonuç olarak Trablus, Berka ve Fizan böl-

gelerinin her biri için 20'şer kişilik sandalye ayrılması gerektiğine karar verildi.

Ülke, yaşanan güvenlik krizleri ile boğuşurken 6 Ekim 2013 yılında seçim propagandası için start verildi, 20 Şubat 2014'de gerçekleştirilen seçimler sonucunda Meclis belirlendi.¹⁸ 2014 Mart ayında çalışmalarına başlayan Meclis'in Haziran ayı sonunda anayasayı yazması ön görülmüyor. Meclis'in başına ise 22 Nisan'da, Kaddafi karşıtı muhalefetin öne çıkan isimlerinden Ulusal Geçiş Konseyi'nin Ekonomi ve Petrol Bakanı Ali Tarhuni seçildi.

Darbe Girişimleri

16 Mayıs 2014 günü dünya basında “Libya'da, emekli Tümgeneral Halife Haftar'ın darbe yaptığı” yönünde çıkan haberler aslında Libya ile yakından ilgilenenler için o kadar da yeni bir haber değildi. Zira 14 Şubat 2014 Cuma günü dünya basınında “Libya'da, Tümgeneral Halife Haftar'ın, Milli Genel Kongre'yi (MGK) feshettiği ve Libya Askeri Geçiş Konseyi ilan ettiği” haberleri yer almıştı. O tarihte, Haftar'ın El-Arabiya kanalında yayınlanan deklarasyonunda “müdahalenin, yönetime el koyma girişimi olmadığı, devrim değerlerini korumaya, geçiş sürecini istikrarsızlıktan kurtarmaya yönelik olduğu” ifade edilmekteydi. Dünya basınında, Haftar'ın Libya ordusu içerisinde destekçileri olduğu belirtiliyor, muhtemel bir iç savaştan da söz ediliyordu.

Haftar'ın açıklamasını müteakip Libya'daki siyasi çevrelerden “bu açıklamanın bir askeri darbe girişimi olduğu ve kabul edilmez olduğu” yönünde açıklamalar geldi. Neredeyse bütün siyasi taraflar Haftar'ın çıkışına karşı birleşmişti. Örneğin Libya Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, “müesses nizamı tanıdıkları ve siyasetle ilgilerinin olmadığı” belirtildi.¹⁹ Eşzamanlı olarak, yerel basında ve uluslararası basında Haf-

18. “Libya Announces Early Results of Assembly Elections”, *el-Arabiye*, 1 Mart 2014.

19. “Çeyş el-Libi Yutalib Haftar bi-İstilam”, *el-Hurna*, 15 Şubat 2014.

tar'ın uzun yıllar ABD'de kaldığı vurgulanarak, bu girişimde CIA'nın rolü olabileceği yönünde spekülasyonlar yapılmaktaydı. Haftar'ın yaptığı basın açıklamasından iki gün sonra hakkında tutuklama kararı çıkarıldı. Ancak kararı hayata geçirecek kolluk kuvvetlerinin yetersizliğinden dolayı Haftar tutuklanamadı.

Haftar'ın darbe girişimi hakkında, Batılı devletler tarafından ciddi açıklamalar gelmedi. Ya önemsenmiyor ya da başka bir şey bekleniyordu. Çok geçmeden, 18 Şubat'ta ülkenin en güçlü milis kentlerinden biri olan Zintan'daki milis gruplardan bazıları, "Parlamento'nun kendisini beş saat içinde fes etmemesi durumunda, parlamenterlere karşı silahlı müdahalede bulunacağını" duyurdu. Bunun üzerine başta ABD olmak üzere, uluslararası camiadan Libya parlamentosuna ve Libya hükümetine destek açıklamaları geldi. Anlaşılan uluslararası kamuoyu durumun vahametini hemen kavrayıp harekete geçmişti. Haftar konusunda sessiz kalan dünya kamuoyu, Zintan'daki gelişmeye karşı ciddi bir çıkış yaptı.

Ülkede üç ay kadar devam eden sakin hava, yerli ve yabancı yatırımcılara ümit vermiş, pazar hareketlenmeye başlamış, devlet kurumları yarım kalan projeleri hayata geçirmek için harekete geçmişti ki Haftar'dan ikinci bir çıkış geldi. Halife Haftar, aradan geçen zamanda ciddi bir koalisyon oluşturmuş, ülkedeki siyasi krizi fırsat bilip harekete geçmişti.

Zira 11 Mart 2011'de, Ali Zeydan'ın Milli Genel Kongre'nin kendisinden güvenoyunu çekmesi sonucu görevi bırakmasını müteakip, Zeydan'ın kabinesinde Savunma Bakanı olan Abdullah Sini, geçici olarak başbakan tayin edilmiş ve Genel Kongre'de yeni başbakan arayışlarına girilmişti. 5 Mayıs günü tartışmalı bir biçimde Ahmed Maitik, yeni başbakan olarak seçildi ve kendisine hükümeti kurma görevi verildi. Libya kamuoyunda Maitik'in Adalet ve İnşa Partisi'nin desteği ile göreve geldiği dillendiriliyor, seçimin tartışmalı olduğu belirtiliyor, sürecin Adalet ve İnşa partisine ülkeyi teslim edeceği iddia ediliyordu.

Tam da bu sırada, 16 Mayıs 2014'de, Halife Haftar'a bağlı birlikler ülkenin ikinci büyük kenti Bingazi'de, "İslamcı teröristler" olarak nitelediği milis gruplara karşı kapsamlı bir operasyon başlattı. Basında, operasyonun hava destekli olduğu yönünde haberler yer almaktaydı. Haftar'a bağlı birlikler, ABD'nin terör örgütleri listesinde yer alan Ensar el-Şeria adlı milis birliğinin karargâhını hedef almaktaydı. Operasyon, "Libya'nın Şerefi" olarak adlandırılacak, daha sonra bu isim Libya kamuoyunda oldukça sempatik bulunacaktı.

Haftar'ın bu çıkışına ilk tepki Geçici Başbakan Abdullah Sini'den geldi. Sini, "Haftar'ın Genelkurmay Başkanlığının emir komuta zinciri dışında hareket ettiğini, operasyonun illegal olduğunu ve gereğinin yapılacağını" açıkladı.²⁰ İkinci açıklama Libya Müftüsü Sadık el-Gıryani'den geldi. El-Gıryani, Libyalı devrimcilerden devrimlerine sahip çıkmalarını istedi.²¹ Operasyon başladıktan bir gün sonra Libya Geçici Başbakanı Abdullah Es-Sini ve Genelkurmay Başkanı ile ortak basın açıklaması yapan Cumhurbaşkanı Nuri Ebu Suheyman, "Bu operasyon bir darbe girişimidir ve tamamen illegaldir. Meclis, Hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı hep birlikte bu darbe girişimi karşısında gereğini yapacaktır" dedi.

Halife Haftar, 18 Mayıs'ta ekran karşısına çıkarak yaptığının bir askeri darbe olmadığını, iktidar talebiyle yapılmadığını ve demokratik rejime karşı olmadığını belirtti. Aynı gün, başkent Trablus'ta silahlı gruplar parlamento binasını bastı. Parlamento'yu, kimin bastığı tam olarak tespit edilemezken, daha önce parlamentodan rahatsızlıklarını dile getiren Zintan'daki milis grupların Halife Haftar ile anlaştığı ve parlamento onların bastığı iddia ediliyordu. Trablus'un çeşitli yerlerinde yaşanan silahlı çatışmalar halkta tedirginliğe neden olurken, hava alanı yolu kapatıldı. Sini hükümetinin Başbakan Yardımcısı, Adalet

20. "El-Sini: Ma Yahdus fi Benigazi Inkilaben, Estartu Evamir bi-Tasaddi li-Haricin", *Libya el-Mustakbel*, 16 Mayıs 2014.

21. "Mufti Amm Libya Yed'u Suvver li-Temin el-Bilad", *Libya el-Mustakbel*, 16 Mayıs 2014

Bakanı ve Kültür Bakanı'na suikast düzenlendi. Sağlık Bakanlığı Müsteşarı kaçırıldı. Bu suikast girişimleri ve kaçırmalar sanki birilerini sindirmek için yapılıyor gibiydi ki, başta Haftar'ın girişimini açıkça reddeden Sini, bir açıklama yaparak, Haftar'ın talepleriyle paralel bir öneri ortaya attı. Buna göre, "Genel Kongre, gerçekleştirilecek genel seçimlere kadar kendini tatil edecek, yetkilerini kısmen Anayasa Meclisine devredecek, yeni seçilecek parlamento yeni hükümeti tayin edinceye kadar Sini hükümeti görevine devam edecekti." Yani Maitik hükümeti ekarte edilecek, Genel Kongre siyasi arenadan çekilecekti.

19 Mayıs'ta Libya'nın doğusundaki Tubruk'daki Libya Ordusu birlikleri ve "Libya Özel Kuvvetleri" Halife Haftar'a katıldıklarını açıkladı.²² 20 Mayıs günü eski Başbakan Ali Zeydan, Genel Kongre ve Adalet ve İnşa Partisi'ni ağır bir dille eleştirerek, Haftar'ın çıkışını desteklediğini duyurdu. Ardından, Libya Hava Kuvvetleri Komutanı hava kuvvetlerinin Haftar'a katıldığını açıkladı. İçişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, bütün imkânlarıyla Haftar'ın yanında oldukları duyuruldu; ancak daha sonra bu açıklama bizzat bakan tarafından yalanlandı. 21 Mayıs günü liberal cenahın önde gelen isimlerinden Cuma el-Gamati, Haftar'ın çıkışına sempati duyduğunu ifade eden bir açıklama yaptı. Sini hükümetinin Basın Bakanı, el-Arabiya'ya verdiği demeçte, Genel Kongre'nin teröristleri desteklediğini iddia ederek, halkı Haftar'ı desteklemeye çağırdı.

Buna mukabil, Genel Kongre'nin talebiyle Libya Ordusu Orta Bölge Birlikleri şehri korumak üzere Trablus'a geldi. 21 Mayıs'ta "Libya Devrimciler Odası" yaptığı açıklamayla, "Haftar'ın çıkışının bir darbe girişimi olduğunu ve devrimin amaçlarıyla uyuşmadığını" duyurdu. Başkent Trablus'ta, Haftar karşıtları tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na yönelik silahlı saldırılar düzenlendi. BM'den ve BM'nin Trablus'taki

temsilciliğinden yapılan açıklamada, "demokratik yöntemlerin önemine" dikkat çeken yetkililer, şiddeti kınadı. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Libya'da sorunların çözümünde diyalog ve demokratik yöntemlerin benimsenmesi gereğine" vurgu yapıldı.²³

22 Mayıs'ta, hükümeti kurmakla görevli Başbakan Ahmet Maitik yaptığı açıklamada, "siyasetin askerleştirilmesinin zararlarına vurgu yaparak, sorunun ulusal diyalogla çözülmesi gerektiğini" belirtti ve "devrimci milislerin sorun değil, çözümün bir parçası olduğunu" ifade etti. Cumhurbaşkanı Nuri Ebu Suheymen, Başkomutan sıfatıyla Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına isyancı askerlerin tutuklanması yönünde talimat verdi.

Özetle, Libya'da orduya bağlı birliklerin bir kısmı ve liberal kanattan öne çıkan bazı isimler Haftar'ın darbesine "şiddet yanlısı İslamcı gruplardan" ülkeyi kurtaracağı iddiasıyla destek verirken, "İslamcı" olarak nitelenen devrimci gruplar ise Haftar'ı "yönetime göz diken bir asker" olarak niteleyip çıkışını "bir darbe girişimi" olarak yorumladı. Milli Genel Kongre ise Haftar'ın girişimini demokrasiye vurulan bir darbe olarak algılayıp, hukuk çerçevesinde buna karşı direnmeye başladı. Kongre'nin, Haftar'ın girişimi karşısında attığı en önemli adım 25 Mayıs günü, Haftar'ın "gideni vururuz" tehditlerine rağmen gerçekleştirdiği toplantıda Ahmet Maitik hükümetine güvenoyu vermesiydi.

DEVİRİM SONRASI OLUŞAN SİYASİ TABLO

Mahmud Cibril ve Ulusal Güçler İttifakı

Libyalılar Mahmud Cibril ismine devrim öncesinden aşına idiler. Ancak bu ismin Libya'nın en güçlü siyasi figürlerinden birine dönüşmesi

22. "Bu-Hammade Yulin Indimam el-Kuvvet el-Hassa ila-Haftar", *Libya el-Mustakbel*, 19 Mayıs 2014.

23. "Dış İşleri Bakanlığında Libya Açıklaması: Endişeliyiz", *Radi-kal*, 20 Mayıs 2014.

devrim sürecinde gerçekleşti. 1952 yılında Libya doğan Mahmud Cibril, yükseköğreniminin neredeyse tamamını yurt dışında yaptı. Kahire Üniversitesi'nde Siyasal Bilgiler lisans eğitimi alan Cibril, yüksek lisans ve doktorasını ABD'nin Pensilvanya eyaletindeki Pitsburg Üniversite-si'nde yaptı. Birçok Arap ülkesinde yönetim ve liderlik üzerine konferans ve eğitim programlarının koordinatörlüğünü yapan Mahmud Cibril, Seyfülislam Kaddafi'nin dikkati çekmiş olmalı ki, 2007- 2011 yılları arasında Libya'nın yeniden yapılandırılma sürecinde üst düzey yönetici ve danışman olarak görev aldı. Uzun yıllar ABD'de bulunan ve ABD'de edindiği liberal tecrübeyi Arap dünyasına taşıyarak ün kazanan Cibril'in, 17 Şubat'ta başlayan olaylarda, tarihin akışına ters bir şekilde "cemahiriye sisteminin" yanında yer alması elbette düşünülemezdi. Devrimcilerin yanında yer alan Cibril, Ulusal Geçiş Konseyi'nin yürütme erkinin başına getirildiği tarihten 23 Ekim 2011'e kadar ülkenin geçici başbakanı olarak anıldı.

Bu süre içinde Arap dünyasında ve uluslararası alanda yayın yapan basın yayın organlarının ilgi odağı haline gelen Cibril, Libya halkı tarafından tanındı ve sevildi. Kararlı ve entelektüel hali halkın dikkatini çeken Cibril, muhaliflerin dünya kamuoyunda temsilini gerçekleştiren ve tanınmasını sağlayan adam olarak kabul gördü.

Kaddafi karşıtı olayların başlamasından bir yıl sonra, 2012 Şubat'ında 58 siyasi organizasyon, 236 sivil toplum kuruluşu ve birçok bağımsız ismin katılımı ile oluşturulan Ulusal Güçler İttifakı (UGİ), Mart ayında Mahmud Cibril'i Genel Başkanlığı'na seçti. Böylece ülkenin en büyük koalisyonunun başına ülkenin en tanınan figürlerinden biri getirilmiş oluyordu. Bu koşullarda 7 Temmuz Parlamento Seçimlerine giren UGİ, oyların 48.14'ünü alarak parti listeleri için ayrılan 80 koltuğun 39'unu aldı. Bağımsız adaylar için ayrılan 120 koltuktan 40 kadar kişinin UGİ'ye

yakın isimler olduğu da belirtilmektedir.²⁴ Böylece seçimler neticesinde ülkenin en güçlü siyasi organizasyonu haline dönüşen UGİ'nin Başkanı Mahmud Cibril'e dünyanın her yerinden tebrik telefonları yağdı.

Mahmud Cibril, seçimlerde yakaladığı rüzgârı da arkasına alarak başbakanlığa aday oldu. İlk turda el-Kib hükümetinin Başbakan Yardımcısı Mustafa Ebu Şagur'la birlikte diğer adayları geride bırakarak ikinci tur seçimlerine kaldı. İkinci tur seçimlerinde liberal kanadın bütün gayretine rağmen, Mustafa Abu Şagur öne çıktı ve hükümeti kurmakla görevlendirildi. Cibril kaybetmişti. Ülke sokaklarında, "Libya halkı kaybeden kimseyi desteklemez, artık Cibril'in siyasi hayatı bitti" cümleleri telaffuz edilmeye başladı.

Uzun yıllar ABD'de bulunan ve ABD'de edindiği liberal tecrübeyi Arap dünyasına taşıyarak ün kazanan Cibril'in, 17 Şubat'ta başlayan olaylarda, tarihin akışına ters bir şekilde "cemahiriye sisteminin" yanında yer alması elbette düşünülemezdi.

Nihayetinde, Cibril'in siyasi hayatı bu başbakanlık seçimleri ile bitmedi. Aksine, Ali Zeydan hükümetinin belirlenmesinde ve hükümet üzerinde oldukça etkili oldu. Parlamentoda alınan kararlarda da oldukça etkili ve söz sahibi idi. Belki de UGİ'ye oy verenler UGİ'nin içindeki yerel unsurlar kadar Cibril'in kişisel karizmasına da oy vermişlerdi. Ancak Cibril ve Ulusal Güçler İttifakı'nın çok önemli bir sorunu vardı: yerel unsurların her birisi dikkate alınmak ve söz sahibi olmak istiyordu. Hükümetin belirlenmesinden bakanların tayinine kadar birçok temel

24. "Liberal Coalition Makes Strides in Historic Libyan Election", *cnn*, 16 Haziran 2012.

konuda söz sahibi olmak isteyen yerel unsurlar, Cibril'in kendi başına karar almasından duydukları rahatsızlığı yer yer ifade etmekteydi. Ancak farklı arayışlara girseler de alternatif bir oluşum olmadığı için şu an UGİ'nin içinde kalmaya kendilerini mecbur hissediyorlar.

3 Mart 2012'de Müslüman Kardeşler mensubu kadroların dışında İslami eğilimli kadroları da içine katarak kurulan Adalet ve İnşa Partisi, her ne kadar dışa açılarak kitle partisi olmayı amaçlasa da, şu an için Libya ve dünya kamuoyunda adı Müslüman Kardeşler ve İslami hareketlerle anılmaktadır.

UGİ'nin temel prensiplerini Mahmud Cibril'in belirlediğini söylemek mümkün. Ülkede Kaddafi'nin cemahiriye sistemi nedeniyle kendini her alanda ağır bir şekilde hissettiren devletin adım adım küçültülmesi, devletten gelişmiş ülkelere oranla çok fazla maaş alan kesimlerin özel sektöre yönlendirilmesi, özel sektörün güçlendirilmesi, demokratik bir sistemin inşası gibi noktalara vurgu yapan Mahmud Cibril, uluslararası gözlemciler tarafından liberal olarak nitelenmektedir. Buna rağmen kendi hareketini "ılımlı, İslami ve demokratik" olarak niteleyen Cibril, "Şeriat ülke anayasanın tek mercii değil, mercilerden biri değildir" dediği için Libya Müftüsü Sadık El-Gıryani de dâhil olmak üzere çok ciddi eleştirilerin hedefi oldu. Buna rağmen Cibril ve UGİ'nin seçimlerden oldukça yüksek oranda oy alması bu fikirlerin Libya halkı tarafından olumlu karşılandığını göstermektedir.

Literatüre "Siyasetten Men Kanunu" olarak geçen hukuki düzenleme nedeniyle şu an için siyasi bir görev alması mümkün olmayan Cibril, UGİ'yi dışardan yönetse de, UGİ içinde derin çatlakların oluştuğu, gerek genel merkezlerinde

gerek parlamento grubunda ortaya çıkan yeni arayışların UGİ'nin gücünü oldukça zayıflattığı kulislere yansıyan bilgiler arasındadır.

Müslüman Kardeşler ve Adalet ve İnşa Partisi

Hasan el-Benna'nın 1928'de Mısır'da başlattığı Müslüman Kardeşler Hareketi (İhvan-ı Müslimin), Arap dünyasının birçok yerinde olduğu gibi Libya'da da teşkilatlanarak faaliyet gösterse de, Kaddafi'nin yasakları nedeniyle, kadrolarının bir kısmı yurt dışında bir kısmı ise yurt içinde ancak gizli olarak faaliyet göstermeye başladı. Ebu Selim Cezaevi'nde uzun yıllar hapis yatan birçok Müslüman Kardeşler mensubu, bugün İhvan'a yakınlığı ile bilinen Adalet ve İnşa Partisi'nin (AİB) yöneticileri olarak faaliyet göstermektedir.

3 Mart 2012'de Müslüman Kardeşler mensubu kadroların dışında İslami eğilimli kadroları da içine katarak kurulan Adalet ve İnşa Partisi, her ne kadar dışa açılarak kitle partisi olmayı amaçlasa da, şu an için Libya ve dünya kamuoyunda adı Müslüman Kardeşler ve İslami hareketlerle anılmaktadır. Partinin genel başkanlığına uzun yıllar siyasi mahkûm olarak Libya hapis hanelerinde kalan Muhammed Savvan getirildi. Misratalı olan Savvan, ülkenin en güçlü milis gruplarından biri olarak bilinen Misratalı grupların sempatisini kazanmış olup, arkasındaki bu güç, kendisine yönelik herhangi bir saldırıda oldukça caydırıcı bir unsurdur.

Parti, 7 Temmuz'da gerçekleştirilen parlamento seçimlerine oldukça güçlü bir reklam kampanyası ile girdi. Oyların yüzde 10'unu alarak parti listeleri için ayrılan 80 koltuğun 17'sini kazandı.²⁵ Bağımsız adaylar için ayrılan 120 koltuktan 30 kadar kişinin AİB'e yakın isimler olduğu belirtilmektedir. Böylece Müslüman Kardeşler seçimlerden ikinci parti olarak çıktı. Ancak kendi deyimlerine göre birinci çıkmışlardı. Çün-

25. "Liberal Coalition Makes Strides in Historic Libyan Election", CNN, 18 Haziran 2012.

kü rakibi olan Ulusal Güçler İttifakı, organize bir siyasi parti değil, çok parçalı bir koalisyondu.

AİB'in gücü seçimlerden sonra çok açık olarak parlamentoda hissedilmeye başlandı. Çünkü Mahmud Cibril'in karşısında destekledikleri Mustafa Ebu Şagur başbakanlığı kazandı; daha sonra seçilen Ali Zeydan hükümetinde ise kendilerine beş bakanlık verildi. Ancak kısa süre sonra Zeydan hükümeti ile ters düşen AİB yönetimi, birkaç defa hükümetten çekilme tehdidinde bulunduktan sonra 21 Ocak 2014'de 28 bakanlı kabineden, ekonomi, petrol, bayındırlık, spor ve elektrik olmak üzere 5 bakanını çekti. Ardından Genel Kongre'de Zeydan hükümetine verilen güvenoyunun çekilmesi için muhalefet çalışmalarına başladı. Genel Kongre'de, Zeydan hükümetinin kendi taleplerine karşılık vermeme-sinden rahatsız diğer İslami gruplar ve bağımsız milletvekillerinin de katılımıyla Zeydan hükümetine verilen güvenoyu geri çekildi. Güvenoyunun çekildiği gün, Ali Zeydan aleyhinde açılan yolsuzluk soruşturması yürürlüğe girdi, Zeydan o gün ülkeyi terk etti. AİB bu konuda da başarılı oldu ve istediğini elde etti.

Daha sonra tartışmalı bir biçimde hükümeti kurma görevi verilen ve 25 Mayıs günü yoğun tehditler altında kurduğu kabine Genel Kongre tarafından güvenoyu alan Ahmet Maitik'in de İslami eğilimi ve Adalet ve İnşa Partisi'ne yakın olduğu dillendirilmektedir.

AİB siyasi arenada oldukça başarılı olmasına rağmen, elde ettiği bakanlıkların altındaki kadrolar kendilerine karşı oldukça duyarsız, yer yer de karşıt olduğu için hareket etme noktasında oldukça sınırlı kaldı. Bu durumun belki de en önemli nedeni, Kaddafi döneminde Müslüman Kardeşler mensupları ve yakınlarının bürokratik kademelerde yeterince yer almamasıydı. Bu sebeple, yönetime gelen AİB bakanları, birlikte hareket edecekleri kendilerine yakın bürokratik tabandan yoksundu. Buna rağmen AİB, şu an için ülkenin en örgütlü ve en koordineli siyasi partisi konumundadır. AİB'in bu koordineli

durumu ülke sınırlarını aşır uluslararası arenaya da sıçradı denilebilir. Çünkü Kaddafi döneminde uluslararası arenada koordineli muhalefet yürütmeleri nedeniyle bu noktada ciddi bir alt yapıya sahipti.

Selefi Gruplar

Libya halkı ve üst düzey din âlimleri, Kuzey Afrika'nın neredeyse tamamı gibi, Sünni İslam'ın dört fıkıh mezhebinden Maliki mezhebine, itikadı olarak ise yine Sünni İslam'ın iki temel akımından Eşari mezhebine mensuptur. Bu Sünni anlayış, Trablus'a üç saat mesafede bulunan Abdusselam el-Esmer adlı büyük sûfi şeyhi ve müritlerinin öğretisi ile harmanlanarak, Osmanlı hinterlandının diğer kısımlarında görüldüğü gibi bir halk irfanı ortaya çıkartmıştır.

İlk ortaya çıkışında Osmanlı devlet adamlarını ve âlimlerini oldukça rahatsız eden, aslında bir sonraki yüzyılın İslami hareketleri üzerinde derin etkilerde bulunacak Selefilik, Kaddafi'nin sert önlemleri nedeniyle Şubat 2011 Devrimi'ne kadar ülkeye nüfuz edemedi. ABD'nin Afganistan işgalini müteakip şiddet içerikli yorumu ile kendisinden söz ettirmeye başlayan Selefi akım, ABD'nin Irak işgaliyle ve ülkedeki şiddetin sunduğu imkânlarla kökleşti. Mısır'da ise kökü eskilere dayanan Selefi hareket, devrim sonrası daha ılımlı bir hal alarak bir siyasi partiye dönüştü. Libya'da devrim süreci sonrasında kendine özgü bir sosyo-politik zeminde güçlü bir şekilde kök salmaya başlayan Selefilik'in farklı yorumları üzerine yapılandırılmış bu akımlar, hali hazırda ülkede önemli bir siyasi güce dönüşmüş durumda.

Aslında bu akımların gücü, halk tabanında yaptığı etkiden değil, devrim sonrası ülkenin tartışmasız gücü haline gelen silahlı milis gruplar üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Zira ülkede zayıf olan merkezi asker ve polis teşkilatının doğurduğu güvenlik zafiyeti, siyasi otoriteyi kaygılandığı için, siyasi otorite sık sık devrimi gerçekleştiren silahlı gruplara başvurmaktadır.

Kendilerine bu şekilde meşruiyet atfedildiği gören silahlı gruplar, Kaddafi'ye karşı verdikleri mücadeleyi de yücelterek taraftar toplamaktadırlar. Bu durumda doğal olarak, dini-ideolojik enjeksiyonla Selefi grupların önlenemez yükselişi baş göstermektedir.

Ancak bu Selefi grupların hepsini aynı kefe-ye koymak mümkün değil. Aslında halkın, değil Selefi gruplar arasında farkın ayırıcısına varmak, İslami olarak nitelenen grupların arasındaki farkın ayırıcısına olduğu dahi söylenemez. Zira ülkede yaşanan şiddet olaylarını şiddet yanlısı Selefi gruplar gerçekleştirmesine rağmen, halk, bu şiddet olaylarını Müslüman Kardeşler'e mal edebilmektedir. Müslüman Kardeşler karşıtı liberal-milliyetçi kesim ise halkın bu zaafını kullanarak buradan güç devşirmeye çalışmaktadır.

Selefilik'in bütün yorumlarının farklı formlarda Libya'da gün geçtikçe güç kazanmaya başladığı görülmektedir. Selefilik'in merkezi ve destekçisi olarak bilinen Suudi Arabistan'da eğitim alan Libyalılar, döndüklerinde ülkedeki merkezi idarenin zaaflarından dolayı mahalle mescitlerinde vaaza başlayarak, kendi mezheplerini yaymaya çalışmaktadır. İl il, ilçe ilçe, köy köy örgütlenen bu Selefi akımın, 2012 Temmuz seçimlerinde ortaya çıkan siyasi tabloya göre konuşacak olursak, halkta çok ciddi bir taban bulunduğunu söyleyemeyiz. Çünkü kamuoyunda Selefi eğilimleri ile tanınan, en azından halkın öyle tanıdığı Abdülhakim Bilhac'ın ismi ile özdeşleşen el-Vatan partisi yüzde 3.5 oy aldı ve Genel Kongre'de hiç koltuk sahibi olamadı. Yine Libya kamuoyunda Selefi eğilimleri ile tanınan Vasat Ümmet Partisi ise yüzde 1,5 oy aldı. Bunun yanı sıra, bağımsız adaylar arasında Selefi eğilimli isimler olduğu bilinmektedir. Elbette bu parti ve bu partilere mensup isimlerin mezkur milis gruplarla ilişkisi tam olarak tespit edilebilmiş değil. Ancak uluslararası aktörler bu figürlerin ülkedeki önemini idrak etmiş olmalı ki, ülkeyi ziyaret eden diplomatik heyetler bu isimlerle görüşmeyi ihmal etmemektedir.

Şiddet yanlısı Selefi grupların en fazla öfke çeken davranışı ise ülkedeki tarihi sûfi tekke, za- viye ve kabirlerine yönelik saldırıdır. Zira ülke Sufiliğinin kurucusu denilebilecek Abdusselam el-Esmer'in başkent Trablus'a iki saat uzaklıktaki Zilitan kentindeki kabri ve kabir etrafındaki mescit, şiddet yanlısı Selefi grupların saldırısı sonucunda harabeye dönmüştür. Görgü tanıklarının bu saldırıyı gerçekleştirenlerin, kabri ve mescidi yıktıktan sonra "Hubel düştü!" diyerek slogan attıklarını nakletmektedirler. Bu cümle, saldırıyı gerçekleştirenlerin ideolojik saplantısını gösterse de, olayın arkasındaki etken ve aktörler halen soru işareti olarak ortada durmaktadır. Bunun yanında Esmeriye ekolüne mensup Sûfi şeyhlerinin, Selefilerden aldığı tehditler nedeniyle, ülke içinde sürekli adres değiştirerek yaşamaya mecbur kaldığı bilinmektedir. Ancak bu şiddet yanlısı Selefi gruplara müdahil olabilecek herhangi bir güç bulunmamaktadır.

Liberal ve Milliyetçi Gruplar

Muammer Kaddafi'nin "babam" dediği Cemal Abdunnasır'ın "Arap Milliyetçisi" söyleminin derinden etkilediği Libya'da, Kaddafi'nin "cema-hiriye sistemi" ile mezcedilerek bir siyasi kimliğe dönüştürülen "Araplık", ülkedeki nesillerin kendilerini ve etrafını idrakinde önemli bir arka plan teşkil etmekteydi. Şubat devriminin bu arka planı bir anda ortadan kaldırdığını düşünmek elbette hata olacaktır. Ancak bu milliyetçiliğin sosyalizmle harmanlandığı on yıllar, 90'ların sonu 2000'lerin başında yerini liberalizm ağırlıklı bir yoruma bıraktı. Seyfülislam Kaddafi bunun tecessüm etmiş haliydi denilebilir. Aslında (Libya halkının değişimiyle) Seyf'in, ülkedeki bürokratik ve ekonomik elitlerin dönüşümünün dışı vurumu olduğunu söyleyebiliriz.

90'lı yılların başında Yunanistan, Macaristan, Sırbistan, Rusya, Türkiye gibi ülkelerde eğitim alan Libyalı gençler, Araplık ve Libya-lılıklarını liberalizm ile mezcederek dönüşüm taleplerini dillendirmeye başlamışlardı. Seyf ile

ifadesini bulan değişim sinyalleri istenen sonucu verememiş olmamalı ki, ülkede Şubat Devrimi gerçekleşti.

Devrim sonrası kendisini Müslüman Kardeşler çatısı altında ifade etme imkânı olmayan bu milliyetçi liberal kesimlerin, daha çok Mahmud Cibril'in başını çektiği Ulusal Güçler İttifakı çatısı altında ifade etmekte olduğu söylenebilir. Şu an için kendilerini Müslüman Kardeşler, Selefilik ve İslami gruplara karşıtlık üzerinden konumlandıran bu grupların ciddi bir koordinasyon eksikliği yaşadığı gözlemlenmektedir. Özellikle Mahmud Cibril'e siyasi yasak getirilmesinin ardından bu kesimler için ciddi bir lider eksikliği ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan, milliyetçi-liberal kesimin liderliğine aday olarak ortaya çıktığı gözlemlenen Cuma el-Gamati, Değişim Partisi'ni kurduğu Mayıs 2012 tarihinden bu yana oldukça yoğun çalışıyor. Her ne kadar 7 Temmuz Seçimlerine katılmasa da ülkede adından söz ettiren Cuma el-Gamati, ülkenin İslami ve Arap kliği korunarak değişim geçirmesi gerektiğini savunuyor. Daha şimdiden uluslararası misyonların dikkati çeken el-Gamati'nin ulaşmak için yola çıktığı hedefe varıp varamayacağını ise zaman gösterecek.

Kabileler

Libya'da kabilelerin iç hiyerarşisini ve ülke siyaseti üzerindeki etkisi tespit etmek oldukça zordur. Örneğin mensupları 1 milyonu aşan el-Vurfelli kabilesinin iç hiyerarşisine dair bir soruya cevap vermek mümkün görünmemektedir. Çünkü liberal kanadın lideri konumundaki Mahmud Cibril, Vurfelli kabilesi mensubudur. Yine önemli sūfi figürlerden Arif Ali Nayed ve Müslüman Kardeşlere yakınlığı ile bilinen İslami kesimin önemli siyasetçilerinden Mahmud Abdulaziz de Vurfelli kabilesi mensubudur. Bu durumda, kabilenin siyasi olarak bir tarafta durduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Bu kabile mensubu birçok isim Kaddafi döneminde muhalefette kalırken, bir kısmı yü-

rüttüğü Kaddafi karşıtı muhalefet nedeniyle hapse atılmış ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Libya'nın güneyindeki irili ufaklı birçok kabile ise Kaddafi döneminde ve devrim sürecinde Kaddafi'yi destekleme kararı almışken, bu kabilelere mensup birçok isim Bingazi'de muhalif kanatta yer almıştır.

Bu durumda Libya'daki kabilelerin ciddi ve sıkı bir hiyerarşik yapılanma içinde olmadığını söyleyebiliriz. Yani siyasi ve ekonomik konularda bir kabilenin bütün unsurları ile aynı yönde hareket etmediğini gözlemleyebiliriz. Ancak yine de bu büyük kabilelerin alt dallarında sayıları 100 ile 1000 arasında değişen küçük ailelerin birlikte karar alıp buna göre hareket ettiğini tespit edebiliriz. Ya da bu birkaç küçük grubun bir araya gelerek ortak hareket etme kararı aldığını da görmek mümkün olabilir. Ancak bu birlikte hareket etmeler ve ortak karar almalar, sadece müntesiplerinin sayısı 100 ile 1000 arası olan küçük gruplarda zorunlu kabulü getirmektedir.

Libya'daki kabilelerin ciddi ve sıkı bir hiyerarşik yapılanma içinde olmadığını söyleyebiliriz. Yani siyasi ve ekonomik konularda bir kabilenin bütün unsurları ile aynı yönde hareket etmediğini gözlemleyebiliriz.

Bunun yanında, Zintan, Misrata, Zilitin gibi şehirlerin halklarının dışarıya yönelik olarak ortak karar alarak birlikte hareket ettikleri gözlemlenmektedir. Yine de bu şehirlerin tamamının ortak bir siyasi anlayışı paylaştığını iddia etmek mümkün değildir. Örneğin; Adalet ve İnşa Partisi Genel Başkanı Muhammed Savvan, Misrata kentinden ciddi bir destek görürken, Vatan İçin Birlik Partisi lideri Ahmed Suveyli de şehrin desteğini almıştır. Yani şehirler her ne kadar dışarı

söz konusu olduğunda birlik olsa da, kendi içinde farklı siyasi eğilimler gösterebilmektedir. Bu kadar çok farklılık ve bileşenin olduğu bir ülkede kabilelerin kendi iç dinamiklerini tespit etmek, ülke siyaseti üzerine etkilerini yorumlayabilmek oldukça güç görünmektedir.

Ülkenin yaklaşık yüzde 10'unu teşkil eden ve Tunus sınırında "Cebel el-Nufusa" olarak adlandırılan bölgede yaşayan Berberiler, ülkenin Cezayir sınırında yaşanan Tuaregler ve Sudan sınırında yaşayan Tebu kabilesi mensupları ülkede Arap olmayan nüfusu teşkil etmektedir.

Kaddafi döneminde, üniversite diploması çok kolay bir biçimde rüşvetle elde edilip sahte diplomalarla devlet dairelerinde iş edinilebilmekteydi. Serbest piyasa neredeyse yok edilmiş, yerel ve uluslararası ticaretin gelişmesini engellenmişti. Arap dünyasında yazılan kitapların çoğu yasaklanmış, ülkeye girişi engellenmişti.

Bölgede "Amazig" olarak nitelenen Berberi kesim, Kaddafi döneminde tam bir yasak ve yok saymaya maruz kaldığı için, devrime, başladığı günden itibaren destek vermiş; devrim sonrasında ise kendi bayrağını istediği yerde dalgalandırabilirdiği, kendi dilini özgürce öğrenip öğretebildiği bir ortam elde etmiştir. Bunun yanında, bölgenin en zengin ülkelerinden birinde yaşayan Libya Amazigleri, haklarında iyileştirme taleplerinde bulunsalar da, şu ana kadar herhangi bir ayrılık talebi dillendirmediler. Klasik kaynaklarda İbadi mezhebi mensubu olduğu belirtilen Amazigler, şu an için Maliki-Eşari olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar. Bu durum, İbadi mezhebine mensup olsalar da, genel eğilimleri ülkenin temel inanç ve prensipleri ile entegrasyondan yana görünmektedir.

Öte yandan, Libya Tuaregleri dışında Mali'den gelen Tuaregler, Kaddafi döneminde paralı askerler olarak Kaddafi'nin özel birliklerini oluşturmuşlardır. Hatta devrim sonrası ülkelerine dönen Malili Tuaregler, ülkede halen devam etmekte olan siyasi karmaşaya neden olmuşlardır. Ülke içinde kalan Tuaregler ise, devrimi gerçekleştiren milis gruplar tarafından cezalandırılmış, yaşadıkları bölgelerden sürgün edilmişlerdir. Bugün ülkenin çeşitli yerlerinde mülteci kamplarında ve uluslararası şirketlerin atıl şantiyelerinde yaşayan Tuaregler acil yardım beklemektedirler. Yargı süreçlerinin işletilerek Kaddafi yanlılarının cezalandırılmasını talep eden Tuaregler, bütün bir kabileye yönelik cezalandırmaların yanlışlığını dile getirmektedirler.

Son olarak, Libya, Nijer ve Sudan sınırlarının keşiştiği bölgede dağınık olarak yaşayan Tebu kabilesinin nüfusunun 350 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Kaddafi döneminde toplu ötekileştirmeye maruz kalan, hatta 2007 yılında Libya vatandaşlığından çıkartılmak istenen Tebu kabilesi, devrime aktif destek veren gruplardandı. Kabilenin lideri olarak ön plana çıkan İsa Abdulmecid Mansur, hem ulusal hem de uluslararası arenada görüşlerine itibar edilen bir kimse olarak dikkat çekmektedir.

KRİZ ALANLARI

Kaddafi Döneminin Yarattığı Travma

Ülkeyi 42 yıl boyunca diktatörlükle yöneten Muammer Kaddafi'nin karakterinin, ülkenin tüm kurum, kuruluş ve pratiklerine sindiğini gözlemek hiç de zor değildir. Libya'nın toprakları ve toprakları üzerindeki halkıyla kendine ait olduğunu düşünen Muammer Kaddafi, ülkenin gelirlerini kendi şahsi malı gibi kullanmış, ilkökul ve ortaokul düzeyinde hazırlanan eğitim müfredatıyla dünyada üretilen bilgi ve hikmetin geldiği noktanın çok uzağında bir bakış açısını genç nesillere dayatmıştır.

Kaddafi döneminde, üniversite diploması çok kolay bir biçimde rüşvetle elde edilip sahte diplomalarla devlet dairelerinde iş edinilebilmekteydi. Serbest piyasa neredeyse yok edilmiş, yerel ve uluslararası ticaretin gelişmesini engellenmişti. Arap dünyasında yazılan kitapların çoğu yasaklanmış, ülkeye girişi engellenmişti. Devlet okullarında İngilizce öğrenimi yasaklanmıştı; üniversitelerde bazı bölümler dışında İngilizce eğitimi verilmemekteydi. Kabile aidiyeti ön plana çıkarılarak bir millet yaratılmasının önüne geçilmişti.

17 Şubat Devrimi her ne kadar Kaddafi rejimini devirse de, yeni Libya o rejimin inşa ettiği temel dinamiklerin üzerinden inşa edilecekti. Bu nedenle devrimin üzerinden geçen üç yılda ülkede neredeyse bütün alanlarda istenilen gelişmenin sağlanamamasının arkasında 42 yıllık diktatörlüğün izlerini görmek mümkündür. Zira Kaddafi'nin ülkeyi kendi malı gibi görmesi, Libya'da birçok insanın ülkeyi kendi malı gibi görmesine, bu nedenle devlet malını hukuki olmayan yollarla kendi zimmetine geçirmeyi mazur görmesine neden olmuştur. Ülkede Kaddafi döneminde çok yaygın olan rüşvet, bugün de ülkede halen çok yaygın olarak varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, kamu ihaleleri hâlâ derin rüşvet pazarlıklarının konusu olmaya devam etmektedir. Pazarlıklar sadece büyük meblağlı ihalelere konu olmayıp en aşağı devlet kademelerinde bile rüşvet olağanlaşmıştır.

İlkokul ve ortaokul düzeyinde verilen eğitimin milliyetçi ve sosyalist izleri, halkın tarihi algılama biçiminde çok açık şekilde görülmektedir. Özellikle Osmanlı tarihinin "emperyalist/sömürgeci" olarak öğretildiği ülkede, halk Türkiye'ye olan sevgi ve muhabbeti ile okulda öğretilen sömürgeci imaj arasında bocalamaktadır. Üniversitelerden rüşvet yoluyla alınan diplomalarla devlet kademelerinde görev alanların, dünya standartlarının çok gerisinde bir bakış açısıyla iş tutması nedeniyle uluslararası birçok şirket ülkede oldukça önemli sıkıntılarla boğuşmaktadır. Bunun yanında, serbest piyasanın gelişmeyişi ve uluslararası piyasaya kapalı olunmasından kaynaklanan ne-

denlerden dolayı, ülkede uluslararası ticaret standartları gelişmemiştir. Bu nedenle, sadece yabancı yatırımcılar değil, uzun süre yurt dışında yaşamış, devrim sonrası ülkelere dönmüş Libyalı yatırımcılar da önemli sıkıntılar yaşamaktadır.

Ülkede birçok kitabın yasak olmasının yanında, ifade özgürlüğünün de neredeyse hiç olmadığı Kaddafi rejimi nedeniyle, ne Arap dünyası ne de uluslararası standartlarda akademisyen, düşünür, gazeteci, yazar, sanatçı, oyuncu çıkmamıştır. Bu nedenle devrim sonrası Libya sanata ve düşünceye dair bütün ihtiyaçlarını ithal etmektedir. Kabile aidiyetinin ön plana çıktığı ülkede, halk vatandaş olmak, kamu görevlisi olmak, siyasetçi olmak ile kabile mensubu olmak arasında derin bocalamalar yaşamaktadır.

Petrol gelirlerinin yaklaşık her evden bir kişinin devlet memuru yapılarak halka dağıtıldığı ülkede, özel sektör ve mesai mefhumları yerleşmemiş, iç pazarda Libyalı işçi istihdam etmek zorlaşmıştır. Bu nedenle Libya'da birçok alanda işçi ihtiyacı Fas, Tunus, Mısır, Nijer ve Çad gibi ülkelere, çoğunluğu illegal olarak gelen işçilerle karşılanmaktadır. Yani Kaddafi'nin hüküm sürdüğü 42 yıl ülkede kolay kolay sarılamayacak derin yaralar açmıştır.

Siyasal Alanda Yaşanan Tıkanıklıklar

Kabile ve şehir aidiyetinin oldukça baskın olduğu ülkede, seçim sistemi buna göre şekillenmiştir. Parlamentoda, 200 kişi olarak belirlenen koltukların yalnızca 80'i parti listelerine, 120'si bağımsız adaylara ayrılmıştır. Haziran 2014'de yapılması planlanan gelen seçimlerde ise koltukların tamamının bağımsız adaylara tahsis edilmesi yönünde mutabakata varılmış görünmektedir.

Ülkede devrimin başından bu yana siyasette hâkim olan kabile etkisi, siyasi partilerin güçlenerek belirginleşmesini, partilerin içinden herhangi birinin sivrilerle diğerlerinin önüne geçmesine engellemektedir. Çünkü bir kişinin öne çıkması onun mensubu bulunduğu şehri ya da kabileyi memnun ederken, diğer şehir ya da kabi-

leler durumdan rahatsızlık duyabilmektedir. Hâl böyle olunca, geçiş dönemlerinde en çok ihtiyaç duyulan güçlü bir siyasi iradenin ortaya çıkması zorlaşmaktadır. Ülkede Ali Zeydan'ın başbakanlığına ve istifasına giden süreçte yaşanan sıkıntılar, buna bir örnek olarak gösterilebilir. Bu sıkıntıların temel nedeninin, Genel Kongre'deki çok parçalı yapı ve güçlü bir siyasi iradenin teşekkül etmemesi olduğu söylenebilir.

Ayrıca 42 yıllık diktatörlük döneminde demokrasi tecrübesinden yoksun kalan Libyalı kanaan önderleri, halen sürece intibakta güçlükler yaşamaktadır. Örneğin teşekkül etmekte olan siyasi partiler kendi bölgelerinin dışına çıkmakta zorluklar yaşarken, çıkanlar ise merkezi otoritenin olmadığı bir biçimde ve koalisyona giderek yapılanmaktadır. Mahmud Cibril'in Ulusal Güçler İttifakı bunun en güzel örneğidir. Siyasi parti olarak ise en güçlü örnek olarak Adalet ve İnşa Partisi gösterilebilir. Her yerde teşkilatlı ve merkezi otoritesi kuvvetli olan parti ise, 42 yıllık baskı döneminde edindiği içe kapalı yapısını halen üzerinden atamamaktadır.

Kimlik Sorunu

Kabile, şehir ve bölge aidiyetinin oldukça kökleşmiş olduğu Libya'da doğu bölgesi ve Fizan'dan yükselen federalizm talepleri, Tebu ve Tuareg kabilelerinin halen tam olarak Libya'ya entegre olamaması ve Amaziglerin kendi dil ve kültürlerini yaşama noktasında bazı eksiklerinin olduğunu dillendirmesi, ülkede bir "Libyalılık" kimliğinin oluşmadığının göstergesi sayılabilir mi? Bu sorunun cevabını vermek elbette kolay değildir. Çünkü 42 yıl boyunca Trablus merkezli diktatöryal bir rejimle yönetilen Libya'da merkezi hükümet denince eski rejimi hatırlayanlar yer yer federalizm çağrısında bulunmaktadır; ancak federalizmin çerçevesi henüz çizilebilmiş değildir. Bununla beraber, federalizmin ülkedeki derin ekonomik ve siyasal krizlere çözüm olmayacağı genel kabul görmektedir. Ancak Libyalı olmanın temel dinamikleri ve taşıyıcı unsurları halen be-

lirginleşmemiştir. Çünkü uzun süren diktatörlük döneminin, Libyalı olmanın anlamını derinleştiren kültürel öğelerin üretilmesine ve halkla mal olmasına engel olduğu söylenebilir.

Bugün gelinen noktada, Libya sınırları dâhilinde yaşayan unsurların neredeyse tamamı ülkenin birlik ve bütünlüğünden yana olmakla beraber, bu birlik ve bütünlüğü anlamlı kılacak kültürel unsurların eksikliğinin farkında olduğu söylenebilir. Bu nedenle, önümüzdeki yıllarda belki de bu kültürel derinleşmeyi mümkün kılacak bir orta sınıfın teşekkül etmesiyle Libyalılık kimliği daha da belirginleşecektir.

Güvenlik Zafiyeti

17 Şubat Devrimi'ni gerçekleştiren geniş halk kitleleri, artık özgürce düşüncelerini ifade edebileceklerini, ülkenin alt yapı ve üst yapısının yeniden inşa edilmesiyle yeni bir Dubai'de yaşayacaklarını, daha lüks evlerde oturacaklarını, iktidarın barışçıl yollarla el değiştireceğini hayal ederken, ülke derin bir güvenlik kriziyle sarsıldı. Öyle ki gece sokaklarda rahatça gezen kadınlar gündüz bile sokağa çıkamaz oldu; sıradan halk saat 20:00'dan sonra sokağa çıkmaz hale geldi; Bingazi ve Trablus'ta adam kaçırmaya, yaralama ve bombalı saldırılar sıradanlaştı ve halk, "ABD Büyükelçisi bile kolayca öldürülebiliyorsa, bizi kimse koruyamaz!" diyerek silaha sarılmak zorunda kaldı.

Devrimi gerçekleştiren silahlı milisler, devrimin koruyucusu oldukları iddiasıyla, mensubu buldukları şehir, kabile ya da grubun çıkarlarına paralel olarak silahlarını bırakmadılar. Bırakmadıkları gibi, bu silahlı grupların mensuplarına devlet tarafından maaş verdiği için, ülkedeki refaktan pay alamayan gençlerin de bu birliklere kayıt yaptırmasıyla sayıları devrim sürecine nazaran üçe katlandı. Bunun yanı sıra, merkezi polis ve asker teşkilatından yoksun olan Libya Devleti, Trablus ve Bingazi gibi büyük kentlerin korunması ve ülkede çıkan isyanların bastırılması için bu milis birliklere başvurunca, milis gruplar tam bir meşruiyet kazandı.

Bu milis birliklerinin bazıları her ne kadar Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı olsalar da, hiyerarşik olarak daha bağımsız hareket edebilmekteler. Azledilen Başbakan Ali Zeydan'ın, bu birliklerin tamamının feshedilmesi, mensupların ise birey olarak merkezi asker ve polis teşkilatına alınması yönünde attığı adım ise geri tepti. Milisler ağırlıklarını koyarak, birliklerini fes etmeyeceklerini, ancak birlikleri ile idari olarak Genelkurmay ya da İçişleri Bakanlığı'na bağlanabileceklerini belirttiler. Nitekim öyle de oldu ve milis birlikleri oldukları gibi muhafaza edilerek, sadece idari olarak resmi makamlara bağlandı. Ama bu durum, milis birliklerin başına buyruk davranmalarının önüne geçemedi ve hatalarını herhangi bir yargı makamı hesaba çekemedi. Öyle ki karargâhı önünde gösteri yapan gruba ateş açan ve yaşanan olaylarda onlarca kişinin hayatını kaybetmesine ve yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olan bir silahlı grup, ancak şehri terk etmekle cezalandırıldı. Olayın faillerine hiçbir cezai yaptırım uygulanmadı. Azledilen Başbakan Ali Zeydan'ı kaçıran silahlı grupla pazarlıklar yapıldı, yaptıkları hiçbir cezai kovuşturmayla tâbi tutulmadı. Ürdün Büyükelçisini kaçıran grubun talepleri yerine getirilerek ikna edilmeye çalışıldı ve bu gruba yönelik olarak da hiçbir cezai müeyyide uygulanmadı. Buna benzer onlarca örnek vermenin mümkün olduğu ülkede, bu olayları yakından gözlemleyen halk, silahlanmayı, sırtını bir silahlı gruba dayamayı hayatta kalmanın tek yolu olarak görmeye başladı.

Bu durumda, yabancı şirketler bu kaos ortamını ve bürokrasinin yavaşlığını öne sürerek ülkeye geri dönmek istememekte, bu nedenle ülkede ciddi bir ekonomik durgunluk yaşanmaktadır. Ülkede şantiyesi bulunan şirketler ise bu milis grupları ile iyi geçinmek zorundadır ve yer yer onlara para vererek kendi güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır. Bazı şehirlerde yabancı şirketlere silah gücüyle kendi isteklerini dayatmaya çalışan gruplar ortaya çıkmakta, merkezi bürokrasi ise olay karşısında bir şey yapamayacağını dile getirmektedir.

Ülkede yaşanan bu derin krizden çıkış yolu olarak merkezi polis ve asker teşkilatını güçlendirmeyi amaçlayan devlet yetkilileri, eğitilmek üzere birçok polis ve askeri yurt dışına göndermiştir. Ancak gönderilenlerin sayılarının yetersizliği ve siyasi iradenin güçlü olmaması, alınan önlemlerin ne zaman ve ne şekilde sonuç vereceğine dair soruları cevapsız bırakmaktadır.

Her ne kadar geçtiğimiz birkaç ay boyunca doğu bölgesindeki petrol rafinerileri federalizm taraftarları tarafından işgal edilerek bölgedeki üretim durdurulsa da, Libya'nın kasasında ülkeyi baştan sona inşa edecek para bulunuyor.

LIBYA'DA EKONOMİK DURUM

Devlet gelirlerinin büyük bir bölümü petrole endeksli olan Libya'da, her ne kadar geçtiğimiz birkaç ay boyunca doğu bölgesindeki petrol rafinerileri federalizm taraftarları tarafından işgal edilerek bölgedeki üretim durdurulsa da, Libya'nın kasasında ülkeyi baştan sona inşa edecek para bulunuyor. 2013 yılı için 66 milyar Libya dinarı (yaklaşık 50 milyar ABD doları) olarak belirlenen bütçenin 33 milyar kadarı devlet giderleri için harcanırken, kalkınma ve hizmet için ayrılan 30 küsur milyarlık bütçenin büyük bölümü harcanmayarak hazineye geri devredildi. Libya ekonomisinin asıl sorunu da kurduğumuz bu cümlede yatıyor.

Nüfusu 7 milyona yakın olan Libya'da yaklaşık 1,4 milyon kadar kamu görevlisi devletten maaş alıyor. Bu sayı, nüfusa göre oldukça yüksek. Devrik lider Kaddafi'nin petrol gelirlerini halka dağıtmak ve özel teşebbüsün önünü almak için

benimsediği bu yöntem devrim sonrası Libya'da da devam ediyor. Sayıları bir hayli fazla olan devlet memurlarının birçoğunun iş devam zorunluluğunun olmadığını gözlemlediğimiz ülkede, birçok görevli sabah işyerinde imza attıktan sonra günlük yaşamına dönüyor.

Diğer yandan, petrol gelirlerinin halka dağıtılması sadece devlet memurluğu üzerinden değil, halka yapılan yardımlar üzerinden de gerçekleşiyor. Çocuk yardımı, öğrenci yardımı, aile katkısı gibi adlar altında yapılan yardımların bir aileye katkısı, aylık 500 ABD dolarına kadar ulaşabiliyor. Bunun yanı sıra, temel tüketim maddelerine uygulanan devlet sübvansiyonunu da buna eklersek, aslında bir Libya vatandaşının Türkiye'de orta gelirli bir ailenin standartlarında yaşamı sürdürmesi için çalışmasına gerek kalmıyor. Örneğin beş adet ekmeğin 50 kuruşa alınabildiği Libya'da, 10 TL'ye bir arabanın akaryakıt deposu tamamen doldurulabiliyor ve bu fiyat aslında petrol üretim fiyatını dahi karşılamıyor.

Kaddafi'nin, kendisine karşı tehdit oluşturmasından korktuğu orta sınıfın oluşmasına engel olmak için ekonomik olarak büyüyen her vatandaşın malına el koyması, zenginleşen bu zümrenin parasını yurt dışı bankalarında biriktirmesine neden oldu. Devrim sonrasında ise Libya'nın yeni ekonomik aktörleri mezkur zümre oldu.

Libya halkının bir diğer geliri ise kamu yatırımlarını hayata geçiren yabancı şirketlerin çalışanlarının, Libya'nın çeşitli kentlerinde en azı 1000 ABD doları olmak üzere ödedikleri kiralar. Elbette devrim sonrası siyasi istikrarsızlık nedeniyle yabancı şirket çalışanlarının büyük bir bölümü şu an için ülkede olmasa da, yavaş yavaş geri dönmeye başladıklarını gözlemek mümkün.

Bu koşullar içinde, devrik lider Kaddafi döneminde yüksek maaşlarla yabancı şirketlerde çalışan, ihalelere aracılık ederek büyük miktarlarda para kazanan, devletin üst kademelerinde bulunup kamu malından istifadeyle zenginleşen bir zümrenin oluştuğunu tahmin etmek zor değil. Ancak Kaddafi'nin, kendisine karşı tehdit oluşturmasından korktuğu orta sınıfın oluşmasına engel olmak için ekonomik olarak büyüyen her vatandaşın malına el koyması, zenginleşen bu zümrenin parasını yurt dışı bankalarında biriktirmesine neden oldu. Devrim sonrasında ise Libya'nın yeni ekonomik aktörleri mezkur zümre oldu.

Libya hükümeti 2013 yılında 30 milyar dinarın üzerinde belirlediği kamu yatırımları bütçesini, Kaddafi döneminde başlayan, ancak devrim nedeniyle yarım kalan projelerin aktivasyonu için kullanma kararı almıştı. 2013 yılı bu projelerin başladığı yıl olacaktı. Ne var ki bu plan neredeyse hiç hayata geçmedi. Alt yapıdan yola, üst yapıdan havaalanlarına, üniversitelerden hastanelere kadar Türk, Rus, Çin, İtalyan, Alman gibi ülkelerin firmalarına verilmiş milyarlarca dolarlık projeler devrimden önceki halleriyle, yarım kalmış şekilde duruyor. Şantiyelerinde binlerce kişinin çalıştığı dev projelerin, üç beş kişilik yönetici kadrosu dışında Libya'da kimsesi bulunmuyor.

Bunun en önemli nedeni, ülkedeki güvenlik krizi denebilir. Ülkede yerli ve yabancı sivillere yönelik saldırılar ve bu saldırıların herhangi bir cezai yaptırıma uğramaması, yabancı şirketlerin işçilerini koruyamayacaklarını düşünmelerine neden olmaktadır. Projelerin aktive edilmemesinin bir diğer nedeni ise siyasi istikrarsızlık. 42 yıllık diktatörlük dönemi nedeniyle demokratik tecrübeden yoksun siyasi aktörler, hükümet icraatlarının sağlıklı bir şekilde işleyebileceği ortamı oluşturamıyor.

Bu koşullar altında, projeleri hayata geçirecek bürokrasi ürkek davrandığı için, yabancı şirketlerle mevcut sorunların giderilmesi yönünde atılan adımlar cılız kalıyor. Yani güvenlik krizi ve siyasi istikrarsızlık, bürokrasinin adım atmasını zorlaş-

tırdığı için bürokratik sorunlarla boğuşan yabancı şirketler yarım kalan projeleri aktive edemiyor.

Öte yandan, Libya'nın devrik lideri Muammer Kaddafi'nin uyguladığı sosyalist “cemahariye sistemi”, Libya'da zenginleşen bir orta sınıfın oluşmasının önünde engel teşkil etmekteydi. Çünkü zenginleşen kişilerin mallarına devlet tarafından el konulmakta, kiraya verilen daireler devlet tarafından oturanlara hibe edilmekte, büyüyen şirketler kapatılmaktaydı.

Bu durumda ticaret yapan kesim, kazandıkları paraları şirketlerini büyütmek için yatırıma dönüştürmemekte, fazla parayı uluslararası bankalarda muhafaza etmekteydi. Bunun yanı sıra, yabancı şirketlerde yüksek konumlarda çalışarak, devlet ihalelerine aracılık ederek ve önemli görevlerde bulunarak ciddi paralar kazanan kesimler de parasını yatırıma dönüştürmemekteydi.

Devrimden sonra, her ne kadar devlet aygıtı atıl konuma düşse ve devrim öncesi uluslararası şirketlere verilen ihalelerin aktive edilmemesinden dolayı piyasada bir durgunluk oluşsa da, yuvarıda ifade ettiğimiz para sahibi kesimler devrim sonrası Libya'nın yeni ekonomik aktörleri konumuna gelerek, serbest piyasanın lokomotifini teşkil eder konuma yükseldiler.

Öncelikle, artık kiraya verdikleri evlere el konulmayacağından emin olan bu toplumsal kesimler eliyle başkent Trablus, Bingazi, Sebhe ve Libya'nın diğer kentleri neredeyse bir şantiyeye dönüştürüldü. Bu kentlerin her yerinde yabancı şirketlere ya da Libyalılara satılmak ve kiraya verilmek üzere inşa edilen lüks villalar ve iş hanları görmek mümkün. Bu villaların inşası için özellikle Mısır'dan çok sayıda işçinin getirildiğini belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü Libya'da ucuz iş gücü piyasası Mısır, Çad, Nijer gibi ülkelerden illegal olarak ülkeye giriş yapan göçmenler tarafından oluşturulmaktadır.

Bunun yanı sıra, sermaye sahiplerinin birçok uluslararası marka ile anlaşması sonucu, devrim öncesi Libya'ya girmesi hayal bile edilemeyecek birçok uluslararası markanın ülkede şubeler açtı-

ğını ve şu an Libya'nın en rağbet edilen markalarına dönüştüğünü belirtebiliriz.

Kasalarında biriken paralarla artık Libya'da sanayi üretimine başlamak isteyen sermaye sahipleri de bulunuyor. Uluslararası tecrübenin Libya'ya aktarılması için önemli sanayicilerle anlaşılması ve onların tecrübesinden yararlanma isteğiyle ülkede çimento, briket, un, gıda hammaddesi, matbaa gibi birçok alanda üretim yapılabilmesi için çok sayıda üretim merkezi de şimdiden açılmaya başladı. Birçok Arap ülkesinde yerli üretim görülürken, devrim öncesi Libya'da görülmeyen yerli üretimin yavaş yavaş canlanmaya başladığını da ifade edebiliriz.

Ancak kazanılan bu paraların tüketilebileceği kapitalist yaşam biçimi şu an için Libya'da gözlemlenmiyor. Çünkü canlanan bu piyasadan kazanılan paralarla gelişen orta sınıfın, paralarını harcayabileceği yerler bulunmuyor. Bu nedenle, Libya'nın bu orta kesimi kazandıkları paraları harcamak için sıkça yurt dışı seyahatleri gerçekleştiriyorlar. Devrim öncesi yurt dışında yaşayan ve devrimden sonra Libya'ya dönen yabancı şirketlerde çalışan Libyalıların yurt dışında yaşamış yirmili yaşlardaki çocuklarının, ülkenin liberal/seküler dönüşümüne öncülük edip edemeyeceği sorusunun cevabını ise zaman gösterecek.

Tabii bir de bu değişim ve dönüşümün dışına itilmiş toplumsal kesimlerin refahtan pay almak isteyen çocukları var ki, Libya'da asıl sorunu onlar teşkil ediyor. Zira bahsedilen bu dönüşümü yakından gözlemleyen, etrafındaki insanların yükselen yaşam kalitesine tanıklık ettiği halde, sermaye sahibi olmaması nedeniyle bu dönüşümün dışına itilen genç kuşak, eline silah olarak Libya'da yavaş yavaş mafyalaşmaya doğru giden silahlı gruplara katılıyor. Bu genç kuşak, yol keserek beğendikleri arabalara el koyuyor, uyuşturucu madde ticaretinin içerisinde yer alıyor, siyasi hesaplarda kullanılmak üzere oluşturulmuş grupların içinde yer edinerek kazanç sağlamaya çalışıyorlar. Dolayısıyla bir ülkenin uluslararası standartlara entegrasyonu o ülkenin gelişimi açtı-

sında en önemli noktayı teşkil ediyor ve bu noktada büyüyen orta sınıf lokomotif görevi üstleniyorsa, bu orta sınıfın aktivitesine mani olan alt sınıf genç kuşak, şu an için Libya'nın en önemli sorunu denebilir.

ULUSLARARASI AKTÖRLER VE DEVRİM

Muammer Kaddafi sona yaklaşırken, eski yakın arkadaşlarından Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin çoktan tarihe karışmış; Tunus'un devrik lideri Zeynelabidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmış; Mısır'ın devrik lideri Hüsnü Mübarek ise tutuklanmış; Suriye'de muhalefet Beşşar Esed'e karşı harekete geçmişti. Kaddafi doğduğu kentte ölüme doğru yol alırken, Arap dünyası derin bir karmaşa ile boğuşuyor ve Arap Baharı sonrası ortaya çıkan havada kimse Kaddafi'ye arka çıkamıyordu.

Batılı ülkeler, belki de Arap dünyasını önümüzdeki onlarca yıl devam edecek derin bir değişim ve dönüşüme sürükleyen dip dalgasını görememiş, Tunus ve Mısır'da yaşananlara seyirci kalmıştı. Aynı tavrı Libya'da da takınacaklardı, çünkü Kaddafi'nin isyanı kısa zamanda bastıracağına inanıyor, bu nedenle isyancıların yanında yer almanın kendilerine pahalıya mal olacağını düşünüyorlardı. Ancak Bingazi'de başlayan gösteriler çok geçmeden bütün ülkeye yayıldı ve Trablus dışında birçok şehir Kaddafi rejimini tanımadığını ilan etti. Kaddafi aslında o kadar da muktedir değildi. Bu nedenle, Batıların ilk etapta muhaliflere verdiği söylemsel destek, kısa sürede ambargodan uçuşa yasak bölge ilan edilmesine, bir askeri operasyonun başlamasından isyancıların silahlandırılmasına kadar pek çok seçeneğin masaya getirildiği bir sürece evrildi.

Obama yönetimi, ilk etapta İngiltere ve Fransa'dan gelen uçuşa yasak bölge oluşturulması teklifine temkinli yaklaşmış ve böyle bir girişimin askeri harekât içereceğini belirterek arka planda kalmayı tercih etmişti. Ancak Kaddafi'nin kay-

bettiği şehirleri yeniden ele geçirmesi üzerine, desteği gittikçe artan "insani müdahale" söylemi Amerikan yönetimini harekete geçirmiş ve Obama yönetimi tüm seçeneklerin masada olduğunu ifade ederek uçuşa yasak bölge uygulaması ve askeri operasyon fikirlerine yeşil ışık yakmıştı.

19 Mart'a gelindiğinde operasyon için gerekli ortam oluşmuş, Fransa öncülüğünde başlatılan askeri operasyon, üzerinden geçen 48 saatin ardından, koalisyonun lideri ABD tarafından devralınmıştı. 17 Şubat'ta başlayan isyan uluslararası müdahalenin konusu olurken, Libya'da halk bu kadar hızlı seyreden siyasi gelişmeleri anlamlandıramıyordu.

"İnsani müdahale" argümanı ile Kaddafi'ye karşı harekete geçen Batılı güçler ise dünya kamuoyunu ikna edememişti. Çünkü dünya kamuoyu, Batılı güçlerin Libya'ya müdahalesini ülkenin Afrika kıtasının en büyük ve dünyanın ise 9. büyük petrol rezervlerine sahip olması ve Libya petrolünün yüzde 85'inin Avrupa'ya ihraç edilmesi ile ilgili olduğunu düşünüyordu.

Aslında 2002 sonrasında yabancı firmalar, özellikle Fransız Total, İngiliz BP, Lasmo, Exxon Mobil, İtalyan ENI Grubu, Amerikan Occidental, Rus Tafnet ve İsveçli Lundin petrol şirketleri Libya'da önemli ihaleler kazanmışlardı. Bu nedenle, gerçekleştirilen askeri müdahaleyi tek başına petrole bağlamak mümkün görünmemektedir. Zira kaynakların dağılımı konusunda mevcut durumun savaşa varacak boyutta bir rahatsızlık yaratmadığı gözlemleniyordu.

Operasyon, bir noktada koalisyon güçlerinin de kendi içinde çekişmesinin bir yansıması gibiydi. Amerikalılar, Libya'yı çevreleyen ve Fransa'nın derin nüfuzu altında olan Cezayir, Tunus, Nijerya ve Çad'a bir de Libya'nın eklenmesini istemiyor; Fransa diğer ülkelerdeki gibi olmasa da Libya'da ağırlık sahibi olmak istiyor; İngiltere bütün dünyanın gözünün olduğu bir ülkede oyun dışı kalmak istemiyor, askeri operasyonun bir parçası olarak kendisine yeni bir etki alanı yaratmak istiyordu. Bir başka aktör İtalya,

başlangıçta askeri operasyona sıcak bakmıyordu; çünkü köklü ekonomik ve siyasal bağlara sahip olduğu eski sömürmesine kendisi açısından askeri harekâtı gerektirecek sebepleri göremiyordu. Ancak operasyonun yapılacağı kesinleşince İtalya, Libya ile 2008 yılında imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı bozdu ve olası bir müdahaleye destek vereceğini açıkladı.

Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nda Libya'ya operasyon bağlamında yapılan oylamada başta çekimser oy kullandı. Rusya operasyon sırasında net bir tavır takınmadı. Zira Rus yetkililerden operasyona ilişkin yapılan açıklamalar çelişik durumlar arz etmekteydi. Ancak Rusya'nın veto hakkını kullanmayarak çekimser kalması, operasyona zımnen "evet" demesi olarak okunabilir. Çin de, Rusya gibi çekimser oy kullanmasına rağmen, operasyon başladıktan sonra Batı'ya yönelik eleştiriler dile getirdi. Olaylar başladığında, Kaddafi rejimine karşı hiçbir zaman ambargo uygulamayan Çin'in Libya ile 6,6 milyar dolarlık ticaret hacmi bulunmaktaydı. Çin Dış Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre, kriz öncesinde Libya'da Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin de aralarında bulunduğu 75 Çin şirketinin yanı sıra, ülkede 30 bin de Çinli işçi bulunmaktaydı. Bir diğer çekimser oyun sahibi Almanya ise Libya'da keskin bir kırılmayı uygun görmemiş olmalı ki, operasyona "evet" oyu vermedi. Nihayetinde muhaliflere verilen destek sonucu Albay Muammer Kaddafi memleketi Sirte'de 20 Ekim 2011'de ele geçirildi ve 42 yıllık Cemahiriye sistemine son verildi.²⁶

Aradan geçen üç yılın ardında ise operasyonu gerçekleştiren küresel aktörlere yönelik olarak cevap bekleyen sorular arasında şunları sayabiliriz: Operasyonu gerçekleştiren İngiltere ve Fransa, ülkede devrim öncesine nazaran daha güçlü bir konuma geldiler mi, daha çok nüfuz sahibi oldular mı? ABD, Libya'da istediğini elde etti mi?

26. Selin M. Bölme ve diğerleri, "Batı ve Kaddafi Makasındaki Libya", *SETA Rapor*, no. 3 (Mayıs 2011).

Aslında bu soruların cevabını vermek için henüz erken olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü aradan geçen üç yılda ülkede devlet kademelerinde herhangi bir ilerleme sağlanamadı. Değil yeni kamu yatırımlarının hayata geçirilmesi, yarım kalan kamu yatırımlarının hayata geçirilmesi yönünde de herhangi bir adım atılmadı. Petrol anlaşmalarında, basına yansıyan herhangi bir önemli değişikli olmadı.

Batılı güçlerin gelinen noktada Haftar'dan ne bekledikleri ve Müslüman Kardeşler karşısında takındıkları tavır yavaş yavaş belli olmaya başladı. Batılı güçlerin bu tutumu, bundan sonraki süreçte kime nasıl destek vereceklerine dair ipuçlarını ihtiva etmesi bakımından önemli.

Süreç içerisinde İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius ve ABD Dışişleri Bakan Yardımcıları Libya'yı defalarca ziyaret etti. Devrim öncesine nazaran Batılı basın yayın kuruluşları ülkedeki varlıklarını önemli oranda artırdı. *Libya Herald* gibi İngilizce yayın yapan gazeteler ülkede önemli pozisyonlar elde etmeye başladı. Birçok Batılı sivil toplum kuruluşu ülkede ciddi çalışmalar başlattı. ABD ve İngiltere'de uzun yıllar kalmış birçok isim ülkeye geri dönerek devlet kademelerinde ve sivil alanda önemli pozisyonlar elde etmeye başladı.

Batılılar, Halife Haftar'ın son darbe girişimine sessiz kalıncaya dek, bütün taraflarla görüşerek ülkede demokratik geçiş sürecine destek veriyormuş gibi göründüler. Hatta, Halife Haftar son darbe girişimini gerçekleştirmeden önce, birçok Batılı heyet gelerek Adalet ve İnşa Partisi ile görüştü ve partinin son genel kongresine Batılı misyonlar tarafından yoğun bir katılım gösteril-

di. Ancak, Halife Haftar'ın gerçekleştirdiği darbe girişimini, operasyonu gerçekleştiren koalisyon güçlerinin hiçbiri kınamadı. Özellikle ABD'nin Trablus Büyükelçisinin yaptığı "Haftar'ın çıkışını kınayamayız" açıklaması, ülkeyi yakından takip eden yorumcular tarafından Haftar'a destek olarak nitelendi.

Batılı güçlerin gelinen noktada Haftar'dan ne bekledikleri ve Müslüman Kardeşler karşısında takındıkları tavır yavaş yavaş belli olmaya başladı. Batılı güçlerin bu tutumu, bundan sonraki süreçte kime nasıl destek vereceklerine dair ipuçlarını ihtiva etmesi bakımından önemli.

TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği operasyon güçleri, Libya'ya silahlı mücadeleye doğru zemin hazırlarken, Türkiye Libya'daki durum karşısında diplomatik yolların sonuna kadar kullanılmasını önermişti. Olayların başlamasını müteakip, Türk hariciyesi yoğun bir diplomasi trafiği yürütmüş, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bu süreç içinde üç kez Kaddafi, bir kez oğlu Seyfülislam, iki kez ise Başbakan Bağdadi Mahmudi ile görüşmüştü. Bunun yanı sıra, Bingazi'de konuşlanmış muhaliflerle de görüşme halinde olan Türkiye, operasyonun başlamasından bir gün önce Libya'da çözüme dair bir pakete son halini vermişti. Bu plan, Kaddafi tarafından sıcak karşılanmış olmalı ki, ateşkes ilan ettiği yönünde açıklamalar yapılmıştı.

Türkiye'nin planına göre, "Demokratik sürecin önünü açılması, adil seçimler ve yeni bir anayasa yapımına ilişkin takvimin üç ay içinde belirlenmesi" ön görülmekteydi. Libya halkına ve uluslararası camiaya garanti verilmesinin şart koşulduğu planda, geçiş dönemi için Seyfülislam Kaddafi'nin başa geçmesi de bir öneri olarak sunuluyordu. Bununla birlikte bir hanedanlık görüntüsü verebilecek bu durumun sorun çıkarılması için iyi değerlendirilmesi ve sonraki süreçte Seyfülislam Kaddafi'nin ülke yönetimine talip

olması halinde bir siyasi parti kurarak seçimlere katılması tavsiye ediliyordu. Planın uygulanması noktasında yapılacak denetimler için ise Türkiye tarafından uluslararası tarafsız gözlemciler kurulu oluşturulması düşünülüyordu. Ancak Fransa, Paris'te alelacele gerçekleştirdiği toplantıda Türkiye'yi dışarıda bıraktı ve askeri operasyon başlayınca mezkur planı uygulamak imkansız hale geldi. Böylece, diplomatik yollar neredeyse hiç zorlanmadan bir askeri operasyon tek çözüm olarak sunuldu.²⁷

Sürecin sonunda NATO askeri planlamasına Türkiye Hava ve Deniz Kuvvetleri dâhil edildi. Nihayetinde Kaddafi rejiminin düşüşü artık geri dönülmez biçimde başlamıştı. Libya'da çatışmalar henüz devam ediyordu ki, 17 Eylül 2011'de Başbakan Erdoğan, Kuzey Afrika turu çerçevesinde Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirdi.²⁸ Bingazi ve Misrata'da halkla buluşan Erdoğan halkın yoğun ilgisiyle karşılaştı.

Devrimden sonra Türkiye'nin muhaliflere yaptığı yardımlar ve Başbakan Erdoğan'ın Arap sokaklarını saran karizması Libya'da bizi önemli bir yere taşımış mıydı? Bu sorunun cevabını vermek için de henüz erken gibi görünüyor. Zira devrim sonrası taşlar halen yerine oturmadığından, uluslararası güçler ve Türkiye'nin Libya'daki konumuna dair kesin yorumlar yapmak doğru olmayacaktır. Ancak Erdoğan'ın ziyaretinin ülkede önemli etkiler bıraktığı söylenebilir. Özellikle Misrata'ya yaptığı ziyaret halkın hafızasına kazınmış durumda. Fakat ilginç bir biçimde, Libya kamuoyunda Türkiye adı Misrata ile özdeşleştirilmek isteniyor. Bu, kabile ve şehirciliğin baskın olduğu ülkede bilinçli bir propagandanın ürünü mü bilinmez, ancak siyasetçilerden bürokratlara, sıradan halka kadar konuştuğumuz insanlar tarafından Türkiye'nin ülke şehirleri arasında Misrata'yı desteklediği yönünde görüşler dile getiriliyor.

27. Selin M. Bölme ve diğerleri, "Batı ve Kaddafi Makasındaki Libya".

28. "Bingazi'de Erdoğan Çoşkusunu" *Hürriyet*, 17 Eylül 2011.

Türkiye'nin adının birlikte anıldığı bir diğer siyasi grup ise Libya Müslüman Kardeşleri ve ona yakınlığı ile bilinen Adalet ve İnşaat Partisi. Kadroları itibarıyla Türkiye'ye oldukça sempatik bakan bu grubun, Türkiye'ye yönelik olumlu ifadeleri kamuoyunda Türkiye tarafından desteklendiği yönünde yorumlanıyor. Türkiye ve Libya'nın ortak bin yıllık kültürel birlikteliği ve Libya'nın yeniden inşasında Türkiye örneğinden istifade edilmesi yönünde görüş beyan etmek, Libya'da kamuoyu mimarlığına soyunan bazıları tarafından yanlış yorumlanırken, bunu dillendirmekten imtina ederek, yüzünü eğitim aldığı Batı ülkelerine çevirenlerin tutumları normal olarak görülüyor. Örneğin liberal kanadın önde gelen isimlerinden Mahmud Cibril'in, parlamento seçimlerinden galip çıkmasını müteakip Türkiye'ye karşı takındığı soğuk tavır, Ulusal Güçler İttifakı Genel Merkezi'nden Batılı misyonların temsilcileri eksik olmazken Türkiye'ye karşı oldukça mesafeli davranılması, hiçbir eleştiriye konu olmamıştır. Aksine bu tavra karşı oldukça yapıcı bir biçimde bütün taraflara eşit mesafede olduğunu vurgulayan Türk Hariciyesi, İslamcılara koşulsuz desteklemekle itham edilmiştir.

Bütün bu aksi yönde propagandalara rağmen Libya halkı Türkiye'ye karşı bir sempati besliyor. Ülkede yaşayan Türk vatandaşlarına karşı şu ana kadar herhangi bir tehdit yöneltilmiş değil. Bunun yanı sıra, halk tatil yapmak için ilk seçenek olarak Türkiye'yi tercih ediyor. Türk dizileri ülkede oldukça rağbet görüyor. Elbette Kaddafi döneminde halkın zihnine işlenmiş "İşgalci Osmanlı" imgesinin izlerine yer yer söylem düzeyinde rastlasak da, halkın yüzlerce yıllık birliktelik neticesinde benimsediği "Türk" imgesinin daha baskın olduğunu söyleyebiliriz.

Elbette Türkiye, Libya halkının kendisine yönelik bu derin muhabbetini iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat olarak görüp harekete geçebilir. Ancak Batılı basın yayın organları ülkede onlarca kişi ile faaliyet

gösterirken, ülkede Türk gazeteci neredeyse yok denebilir. Ülkede, Batılı sivil toplum kuruluşları sistematik olarak faaliyet gösterirken, Türkiye'den İHH dışında faaliyet gösteren tek bir STK bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Libya arasında kültürel ve sosyal alandaki derin bağları işleyecek herhangi bir faaliyet de şimdiye kadar yapılmadı denebilir. Yani hem tarihsel olarak hem de devrim sürecinde halkın oldukça sempatisini kazanan Türkiye, devrimden sonra bu sempatiyi iki ülkenin dostluğunun geliştirilmesinde bir artı değere tahvil edememiş görünmektedir.

Diğer yandan, Libya ile önemli ticari ilişkileri bulunan Türkiye'nin ülkede kendi çıkarlarını koruma zorunluluğu, kendini Türk hariciyesine dayatmaktadır. Zira 2010 yılı sonuna kadar ülkede faaliyet gösteren 200 kadar Türk firması, toplam tutarı 20 milyar doları bulan 300'ün üzerinde proje için anlaşmalar imzalamıştı. Ancak bu projeler devrim süreciyle birlikte tamamen durdu ve halen de başlamış değil. Devrim sonrası ülkedeki bürokrasinin kendini hâlâ tamamlayamaması, başta Türkiye firmaları olmak üzere bütün yabancı şirketlerin halen önemli sorunlar yaşamasına neden oluyor.

Devrim sonrası ithalat ve ihracat rakamları da, Türkiye'nin aleyhine değişmiş durumda. Türkiye'nin 2010'da 1,935 milyar dolar olan ihracatı (2010 yılı ithalatı 426 milyon dolar), 765 milyon dolar seviyesine (2011 yılı ithalatımız 140 milyon dolar) gerilemiş noktada. Her ne kadar 2012 Ocak-Mayıs döneminde yeniden yüksek bir ivme yakalanarak 873 milyon dolar düzeyine (İthalat ise 2012 Ocak-Nisan döneminde 61,3 milyon dolar) ulaşılmış olsa da, henüz istenen seviyenin yakalanamadığını belirtmek gerekiyor.²⁹

29. "Türkiye ve Libya Ekonomik-Ticari İlişkiler Bilgi Notu", *Türkiye Cumhuriyeti Trablus Büyükelçiliği*, 4 Temmuz 2012. <http://trablus.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=157183>

SONUÇ

Devrim sürecinde Kaddafi yönetimine alternatif olarak kurulan Ulusal Geçiş Konseyi 7 Temmuz 2012'de gerçekleşen seçimlere kadar Libya'yı yönetmiş, bu süreçte ülkede irili ufaklı siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştı. Her ne kadar Ulusal Güçler İttifakı (UGİ) ve Adalet ve İnşa Partisi gibi siyasi partiler ortaya çıkmış olsa da, yerel unsurlar merkezi partilerin çatısı altında hiyerarşik bir örgütlenmeyi kabul etmemiştir. Bu nedenle Mahmud Cibril'in başını çektiği UGİ'nin dayandığı yerel unsurlar Milli Genel Kongre'de (MGK) bağımsız hareket etmiş ve Cibril seçim sonrası süreçte istediği başarıyı elde edememiştir. Adalet ve İnşa Partisi ise hiyerarşik yapılması nedeniyle MGK'da sandalye sayısının çok üzerinde bir etki elde etse de, yerel unsurlar bu hiyerarşik yapıdan rahatsız olarak AİB'i ulusal olmayan ajandalar için çalışmakla suçlamıştır.

Mahmud Cibril'in seçimlerden sonra Başbakan olmaması ilk başarısızlığı olarak zikredilebilir. Bunu müteakip "Siyasetten Men Kanunu" çerçevesinde önümüzdeki on yıl için siyaset yapma yasağı getirilmesi, destek verdiği Ali Zeydan Hükümetinin istenilen başarıyı gösterememesi ve son olarak ise AİB'in desteklediği Ahmet Maitik hükümetinin güvenoyu alması, Cibril'in siyasi alanda aldığı diğer yenilgiler olarak nitelenebilir. Bu durumda Cibril Dubai'ye geri dönerek yaşamını orada sürdürmeye başlamış ve şu an ülke sahnesine çıkan ve "darbeci" olarak nitelenen Halife Haftar'a destek vermeye başlamıştır. Siyasi arenada istediği başarıyı elde edemeyerek Haftar'a destek verme yoluna giden bir diğer isim de eski Başbakan Ali Zeydan olmuştur. Ali Zeydan, MGK'nın kendisinden güvenoyunu çektiği gün ülkeyi terk etmek sorunda kalmış, Haftar Bingazi'de operasyona başladığında desteğini açıklamış ve Haftar adına görüşmeler yapmak üzere Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitmiştir. Bunun yanında siyasi olarak önemli bir destek bulamayan Değişim Partisi lideri Cuma el-Gamati'de Haftar'a destek verdiğini duyurmuştur.

AİB, MGK'da yüzde 20 kadar olan sandalye sayısını çok iyi kullanarak, Başbakanlık seçimleri, Anayasa Meclisi Tayini, Yerel Seçimler noktasında önemli başarılar elde etmiştir. Ancak AİB'in bu başarısı diğer siyasi aktörleri ve yerel unsurları rahatsız etmiş olmalı ki hakkında "yerel olmayan ajanda" sahibi olmakla suçlanmış, yer yer "el-Kaide" birlikte hareket ettiği yönünde ithamlara maruz kalmıştır. Gelinek noktada, AİB, yönetimin barışçıl yöntemlerle el değiştirmesi gerektiğini savunmakta, MGK'nın 25 Haziran'da gerçekleştirilmesi planlanan seçimlere kadar meşru otorite olduğunu vurgulamaktadır. Haftar'ın çıkışına başından beri karşı olan AİB'in meşruiyet çağrıları, karşıtları tarafından "teröre destek vermek" olarak çarpıtılmaya çalışılmıştır. Seçim sürecinde istediği başarıyı elde edemeyen Selefî eğilimli siyasi unsurlar, ülkede yaşanan şiddet olaylarına dair, taraf belli eden açıklama yapmaktan çekinseler de, karşıtları tarafından şiddet yanlısı "İslami" grupları desteklemekle suçlanmaktadır.

Tarihsel olarak kabile asabiyesinin oldukça belirleyici olduğu, kentlerde temerküz eden kabilelerin ağır silahlarla teçhiz edilmiş milis birlikler oluşturduğu ülkede, "kabileler" önemli bir aktör olarak ülkenin kaderinde söz sahibi olmaya devam etmektedir. Çok partili demokratik sistemin inşa edilmek istendiği ülkede, merkezi yönetimle örgütlenen partilerin yerel bağları çok kuvvetli kabilelerle kuracağı ilişki belirleyici rol oynayacaktır. Ayrıca, kabilelerin, tarihsel sorunlarını devrim sürecinde takınılan tavırlarla harmanlayarak birbirlerine karşı ötekileştirici tavır takındıkları gözlemlenmekte, bu durumun etkisi siyasette hissedilmektedir. Bir şehir ya da kabile, başka bir şehir ya da kabile tarafından Kaddafi'ye yakın olmakla, 17 Şubat devrimine destek vermemekle suçlanarak siyaseten marjinalleştirilmek istenmektedir.

Ülkenin Doğusunda, özellikle Derne kentinde Kaddafi döneminden bu yana varlığını sürdüren "Şiddet Yanlısı İslami" gruplar, devrim sürecinde güçlenmiş, Bingazi'de dahil olmak

üzere birçok şehirde karargahlar kurmuştur. Kendilerini Kaddafi karşıtı muhalefetin öncüsü ve “gerçek devrimciler” olarak gören bu grupların içinde, bu günlerde, en öne çıkan Bingazi merkezli Ensar el-Şeria adlı gruptur. ABD'nin terör listesine aldığı ve ABD'nin Trablus Büyükelçisi J. Christopher Stevens'ı suikastının faili olmakla suçlanan grup, Emekli General Halife Haftar'ın “darbe” olarak nitelenen çıkışının hedefi olmuştur. Demokrasinin “bidat” olduğunu iddia eden bu Ensar el-Şeria grubu, devlet yönetimi için “Şeriat” istemektedir.

“Darbe” olarak nitelenen çıkışı için uzun süre görüşmeler yaparak ciddi bir koalisyon oluşturduğu gözlemlenen Emekli General Halife Haftar, hedefinin başta Ensar el-Şeria olmak üzere “Şiddet Yanlısı İslami Gruplar” olduğunu iddia etmektedir. Ancak gerek yerel basına gerek uluslararası basına verdiği demeçlerde “Müslüman Kardeşleri” hedef alması dikkati çekmektedir. Yerel ve uluslararası basınındaki yorumcuların çoğunun lehte propaganda yaptığı Haftar'ın “Onur Operasyonu”, başta ABD olmak üzere Batılı birçok ülke tarafından zımnen desteklenmektedir. Bingazi'de Haftar yanlıları ve “İslami Milis Grupları” arasında yaşanan çatışmaların, başkent Trablus'a sıçramasından endişe edilirken, 26 Haziran'da gerçekleştirmesi planlanan seçimlerin bir çıkış olması ümit edilmektedir.

Libya Yüksek Seçim Kurulu tarafından 26 Haziran'da gerçekleşeceği duyurulan genel seçimlerin ertelenmesini talep eden Haftar, seçimlerle ortaya çıkacak iradenin kendi çıkarları için tehdit oluşturabileceğini düşünüyor olabilir. Her ne kadar Bingazi ve Trablus'ta kendi lehine kamuoyu oluşturan elitler mevcut olsa da, kabileler ve halk kitlelerinin tercihleri, 26 Haziran sonrası yine Haftar'ı rahatsız edecek bir siyasi arenanın oluşturabilir. Zira genel olarak güvenli bir ortamda gerçekleşen seçimlerde, adaylar ve taraftarları kendi oylarına sahip çıkmaktadır. Bu durumda

Haftar için iki yol kalmaktadır: darbe ile yönetimi ele geçirmek ya da seçimlerde kendine destek verecek adaylar için kamuoyu oluşumu yönünde çaba sarf etmek.

Libya ordusunun bazı kesimleri “Aşırı İslami Gruplara” karşı verilen “Onur Operasyonu”nda Haftar'a destek verse de, Haftar'ın kendi isteklerini ülkeye dayatması durumunda ortaya çıkabilecek iç savaş olasılığı halen mevcuttur. Çünkü her ne kadar Zintan gibi güçlü milis birliklerinin olduğu şehirler Haftar'a destek verse de şu an için sessizliğini koruyan Misrata'nın takınacağı tavır Haftar'ın ve yanlılarının gelecek planlarına etki edecektir. Misrata'nın kesin bir şekilde tavrını belirtmesi Suk-u Cuma, Tacura, Cenzur gibi ya da Beni Velid, Sirt, Zuvara gibi şehirlerin de tavrılarını ortaya koymasını netice verecektir. Bu durumda taraflar için anlaşmaktan ya da savaşmaktan başka çare kalmayacaktır. O nedenle ülke için en sağlıklı çözüm 26 Haziran seçimlerini meşruiyet kaynağı olarak görmek ve sandıktan çıkacak halk iradesine saygı göstermektir.

Haftar'ın bu çıkışı, merkezi asker ve polis teşkilatının güçlendirilerek milis gruplarının silahsızlandırılması ve halkın elinde bulunan silahların toplanması yönünde fikir birliği içinde bulunan kamuoyunda soru işaretleri oluşmasına neden olmuştur. Zira bu kadar güçsüz olduğu halde “darbe” girişimde bulunan bir orduya karşı şehirlerdeki milis güçler denge unsuru oluşturmaktadır. Bu durumda bütün tarafların ikna olabilmesi için tarafsız ve siyasetten uzak bir ordunun teşkili gerekmektedir. Ancak bölgenin ve ülkenin tamamen siyasallaştığı ve uluslararası güçlerin kendi çıkarlarını korumak için mücadele verdiği ülkede tarafsız bir ordunun teşkiline taraflar nasıl ikna olabilir? Bu durumda Libya şehirlerindeki silahlı birliklerin kısa vadede silah bırakmasını, bu kaos durumunda kendini korumaksız hisseden halkın da elindeki silahları bırakmasını ön görmek mümkün görünmüyor.

“Arap Baharı” olarak nitelenen süreç bağlamında, Libya siyasal sisteminin derin bir sarsıntı geçirdiği ve yeni aktörlerin tarih sahnesine çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. Libya’nın devrik lideri Muammer Kaddafi sonrası dönemde uluslararası siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel tecrübeye sahip aktörler Libya’ya dönerek, sessiz ama çoğunluğu teşkil eden halk kitleleriyle bir araya gelmiş ve her alanda önemli hareketlenmelere öncülük etmeye başlamıştır.

Bu rapor, hızlı değişen gündemin yerel ve uluslararası basından yansıyan ayrıntılarına, birinci elden gerçekleştirilen röportajlara ve tanıklık edilen olay ve olgulara dayanarak ülkenin tarihsel, siyasi, ekonomik, kültürel ve uluslararası durumu hakkında genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

Raporda, devrim sonrasında ülke ve dünya kamuoyunu meşgul eden önemli gelişmeler ana hatlarıyla anlatılacak, bu olayların faileri olan siyasi, toplumsal, kültürel aktörler hakkında, olayların daha iyi anlaşılmasına imkân verecek bilgiler sunulacaktır. Yaşanan siyasi olayları ve aktörleri doğrudan etkileyen ve onlardan etkilenen siyasi, kültürel, ekonomik kriz alanlarına dikkat çekilecek, devrim sonrası ortaya çıkan güvenlik sorunları ve kimlik krizine değinilecektir. Bütün bu unsurlarla iç içe geçen uluslararası aktörlerin, ülkede kendi çıkarlarını koruma çabalarına işaret edilerek ve Türkiye’nin bu dengeler içindeki yerine göz atılacaktır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org